

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ УКРАЇНИ,
ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПРАЦЮ ПСИХОЛОГА
У РІЗНИХ СФЕРАХ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Навчально-методичний посібник

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ УКРАЇНИ,
ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПРАЦЮ ПСИХОЛОГА
У РІЗНИХ СФЕРАХ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Навчально-методичний посібник

Харків – 2015

УДК 159.9:342.924(4770(075.8))
ББК 88.4к1я73
Н 83

Рецензенти:

О. Ф. Іванова – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

І. В. Кряж – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри прикладної психології факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

*Затверджено до друку рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 3 від 15.01.2015 р.)*

Нормативно-правові документи України, що регламентують працю психолога у різних сферах практичної діяльності: навчально-методичний посібник / [авт.-уклад. К. А. Андроннікова, О. Л. Луценко]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 68 с.

ISBN 978-966-285-232-5

У посібнику зібрано та прокоментовано переважно більшість сучасних нормативних актів, які в Україні регламентують діяльність практичних психологів. У посібнику роз'яснюється, що саме може робити психолог у сферах освіти, приватної практики, експертизи, медицини, соціальної роботи, праці у пенітенціарній службі, у військових структурах та органах правопорядку, під час проведення різного роду експертиз, у профорієнтації, в надзвичайних ситуаціях, та описується кримінальна відповідальність, яку несе психолог в разі порушення норм професійної діяльності, завдяки чому стають чітко зрозумілими межі законної компетенції психолога. Посібник може бути використаний як викладачами під час читання курсів «Експериментальна психологія», «Психодіагностика», «Охорона праці» тощо, так і практичними психологами під час самостійної праці.

УДК 159.9:342.924(4770(075.8))
ББК 88.4к1я73

ISBN 978-966-285-232-5

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015
© Андроннікова К. А., Луценко О. Л., авт.-уклад., 2015
© Дончик І. М., макет обкладинки, 2015

Зміст

Вступ.....	4
Декларація прав людини	6
Етичний кодекс психолога.....	7
Приватна психологічна практика	14
Національна система соціально-психологічної служби України	18
Система освіти та Психологічна служба	19
Сфера соціальної допомоги.....	31
Профорієнтація населення	34
Психофізіологія та психофізіологічна експертиза	36
Державна служба України з надзвичайних ситуацій та екстремальна психологія.....	41
Медична психологія (документи МОЗ України).....	43
Пенітенціарна служба.....	45
Оборонні органи та система правопорядку, профвідбір.....	47
Психологічна експертиза.....	53
Кримінальна відповідальність, яку несе психолог в разі порушення норм професійної діяльності.....	56
Підсумок.....	59
Література	60
Додатки.....	61

Вступ

Вступаючи на навчання за спеціальністю «психологія», студент-психолог часто має низку нереалістичних уявлень стосовно своєї майбутньої професійної діяльності. Завдяки художній літературі або кінематографії він часто уявляє, що протягом професійного життя він буде годинами сидіти в зручному кріслі у затишній кімнаті, слухати та коментувати асоціації клієнта на кушетці і отримувати високу зарплатню, читати цікаві книжки, що нагадують жанр «фентезі» і т. п. Тому у деяких студентів настає розчарування від того, які складні та не зовсім «казкові» речі вони мають вивчати протягом навчання на факультеті психології. Проте якою б красивою не була ілюзія, з нею рано чи пізно прийдеться розлучитися, адже реальність потребує від нас пристосування до неї.

Тому ми вирішили віднайти та зібрати до одного видання інформацію про права, обов'язки, юридичні обмеження та вимоги, які висуваються до психолога згідно з чинним законодавством України у різних сферах його професійної діяльності. По-перше, це надасть більшого смислу знанням, які отримуються студентами під час навчання за програмою, затвердженою Міністерством науки і освіти України. По-друге, це допоможе спростувати певні міфи, які й досі існують серед різних фахівців, та скоректувати імідж психолога у суспільстві. Наприклад, часто вважається, що психологія належить до гуманітарної галузі знань і така думка часто транслюється самими психологами, які свідомо або ненавмисно чинять опір набуттю математичних або біологічних знань та навичок у межах психології.

Але згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» та наказом Міністерства освіти і науки України № 1067 від 09.11.2010 р. з 2011/2012, спеціальності «психологія» та «практична психологія» належать до галузі знань «Соціально-політичні науки», спеціальність «медична психологія» – до галузі «Медицина», а не до галузі «Гуманітарні науки». Освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» може бути психолог та практичний психолог, але не медичний психолог.

Є і деякі інші міфи, наприклад, про майже повну безвідповідальність психолога – він, начебто, не може нанести шкоду людині або соціальним групам у межах своєї професійної діяльності.

Україна рухається в напрямку євроінтеграції, де законність та етичність професійної діяльності є найважливішими пріоритетами сучасного фахівця й ознакою високого професіоналізму. Через це до посібника були включені, крім нормативів діяльності психолога в галузях освіти,

медицини, соціальної роботи, пенітенціарної системи тощо, також уривки з Декларації прав людини, Європейської соціальної хартії, Декларації прав дитини, Конвенції про права дитини. Етичний кодекс психолога наведений повністю.

Дане видання може ефективно використовуватися як викладачами, так і студентами для навчально-методичного забезпечення курсів «Експериментальна психологія», «Психодіагностика», «Охорона праці в галузі психології», «Психологія праці», «Організаційна психологія» тощо. Крім того, така збірка необхідна студентам старших курсів та випускникам факультету психології, коли вони починають готуватися до виходу на ринок праці.

Декларація прав людини (прийнята та проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року)

Найкращі людські якості є результатом виховання, суспільного піклування. Вони становлять основу прогресу суспільства, інакше – у людства немає майбутнього. Умовою розвитку особистості людини є захист її прав у суспільстві, які забезпечують якнайповніше виявлення нею своїх можливостей.

Для психолога, у якій сфері він би не працював, важливо знати та відштовхуватись від основних прав людини, що фіксуються міжнародними документами. Основним таким документом є «Хартія прав людини», прийнята ООН.

«Хартію прав людини» утворює «Декларація прав людини» в сукупності з чотирма додатковими документами.

Вона містить 30 статей, які фіксують чотири групи основоположних прав людини:

1. *Елементарні права і свободи:* право на життя, свободу, недоторканість, свободу від поневолення, заборону тортур, жорстокого поводження або покарання, рівність перед законом, захист від вторгнення в особисте та сімейне життя, від замахів на честь і репутацію, недоторканість житла, таємницю листування тощо.

2. *Громадянські права:* права на визнання правосуб'єктності особи, свободу пересування і вибору місця проживання, право на громадянство, право укладати шлюб, створювати сім'ю, володіти майном тощо.

3. *Політичні права і свободи:* свобода совісті, думки, релігії, переконань та їх висловлювання, мирних зборів, право брати участь в управлінні своєю державою.

4. *Економічні, соціальні, культурні права і свободи:* право на працю, вільний вибір роботи, рівну платню за рівну працю, право на об'єднання і професійні спілки, на відпочинок, дозвілля, на певний життєвий рівень, освіту тощо.

У першій статті, зокрема, зазначено: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти один щодо одного в дусі братерства».

Слід зауважити, що Генеральна Асамблея ООН проголосила Декларацію як задачу, до виконання якої повинні залучатися всі народи і держави.

За наступні роки Декларацію було доповнено ще трьома документами, які конкретизували зміст основних груп прав людини. Це:

1. Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

3. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

На I Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 року, який проходив на базі Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України в м. Київ був прийнятий Етичний кодекс психолога. Цей нормативний акт є гарантом високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів України, здійснюваної залежно від спеціалізації та сфери інтересів.

Даний Кодекс являє собою сукупність етичних норм, прав, поведінки, які склалися в психологічному співтоваристві й регулюють його життєдіяльність. Об'єктом досліджень і впливу психологів є внутрішній світ особистості. Етичний кодекс сприяє більш успішному здійсненню психологами своєї професійної діяльності. Зокрема, шкільним і вузівським психологам допомагає у підвищенні ефективності навчання і виховання учнів та студентів; психологам у галузі охорони здоров'я – виконанні функцій, пов'язаних з профілактикою захворювань, лікуванням, реабілітацією пацієнтів; психологам у сфері державного управління – у психологічному забезпеченні загального і галузевого управління.

Заснована Товариством психологів України Комісія з етики веде роботу, спрямовану на правильне тлумачення психологами Етичного кодексу, здійснює контроль за його дотриманням, забезпечує формування у психологів сприйняття цього Кодексу як зобов'язання перед громадськістю, як одного з важливих актів чинного законодавства.

I. Відповідальність

1.1. Психологи несуть особисту відповідальність за свою роботу.

1.2. Психологи зобов'язані всіляко запобігати і не допускати антигуманних наслідків у своїй професійній діяльності.

1.3. Психологи повинні утримуватись від будь-яких дій чи заяв, що загрожують недоторканності особи; не мають права використовувати свої знання і становище з метою приниження людської гідності, пригнічування особистості або маніпулювання нею; несуть відповідальність за дотримання пріоритету інтересів людини.

1.4. На психологів покладається відповідальність за надійність використовуваних методів та програмного забезпечення, валідність обробки даних досліджень, у тому числі і тих, які проводяться з використанням комп'ютерних технологій.

1.5. Психологи застосовують лише ті знання, якими вони володіють відповідно до своєї кваліфікації, повноважень і соціального статусу.

II. Компетентність

2.1. Психологи постійно поповнюють свої знання про нові наукові досягнення в галузі їхньої діяльності, беруться за розв'язання тільки тих завдань, які належать до сфери їх компетенції. У разі непосильності завдання психологи передають його іншому, більш досвідченому фахівцеві або допомагають людині, яка звернулася за підтримкою, налагодити контакт із професіоналами, що можуть надати адекватну допомогу.

2.2. Психологи не застосовують методів і процедур, не апробованих центральними органами Товариства психологів України. У тих випадках, коли психологічні методики лише проходять випробування (з дозволу контрольних органів Товариства), психологи, проводячи експеримент з обмеженим контингентом досліджуваних, попереджають їх про застосування неперевіраних методів і технічних пристроїв або про свій недостатній рівень оволодіння ними.

2.3. Психолог публікує під своїм ім'ям лише ту працю, яка повністю виконана ним самим або містить істотний власний внесок; недопустима публікація з метою особистої, матеріальної вигоди недостатньо підготовлених праць, невалідизованих методик, а психолог не може виконувати практичної роботи, не маючи належної кваліфікації та досвіду.

2.4. Психолог прагне до адекватних знань про свої індивідуальні якості та особливості і визначення меж власних професійних можливостей. Особистісні психологічні проблеми (які негативно впливають на якість виконання обов'язків) можуть бути показником професійної непридатності і мають якомога швидше коригуватись та розв'язуватись психологом.

III. Захист інтересів клієнта

3.1. Психологи суворо дотримуються принципу добровільної участі клієнта в обстеженнях. Під час роботи з дітьми, пацієнтами з тяжкими психічними розладами (тобто в крайніх випадках) допускаються відхилення від принципу добровільності, але в межах законодавчих норм; обов'язком психолога є намагання налагодити з клієнтом співробітництво.

3.2. Психологи, вступаючи у контакт з особами, для яких він є обов'язково-примусовим (наприклад, у разі проведення психологічної експертизи), не мають права змушувати клієнта повідомляти відомості проти його волі, не можуть вживати примусових заходів для одержання даних, крім випадків, коли така інформація сприятиме безпеці оточення або самого клієнта.

3.3. Психологи не беруть участі в діях, спрямованих проти свободи особи. Вони не мають права змушувати клієнта розповідати про свою життєву філософію, політичні, релігійні чи етичні переконання, не повинні вимагати відмовитися від них.

3.4. Психологи беруть на себе професійну відповідальність за кваліфіковане обстеження, консультування, лікування. Вони домовляються про терміни завершення своєї діяльності або доцільність направлення клієнта до іншого компетентного спеціаліста. Відповідальність з психолога знімається, якщо він упевнився, що інший спеціаліст узяв відповідальність за клієнта на себе.

3.5. Психологи не мають матеріальних або особистих привілеїв, не можуть використовувати свої знання і становище, довірливе ставлення і залежність клієнта у власних корисливих інтересах. У тих випадках, коли послуги є платними, про фінансові умови домовляються заздалегідь; не встановлюється додаткова оплата за консультації і не береться плата з тих, кого психолог навчає або збирається екзамінувати. Якщо клієнт може отримати психологічну допомогу безкоштовно або меншим коштом в іншого фахівця, то психолог інформує про це клієнта.

3.6. Психолог уникає встановлення неофіційних взаємин з клієнтом, якщо це може стати на перешкоді проведенню діагностичної, консультаційної і корекційної роботи з ним. Між психологом і клієнтом не повинно бути статевої близькості у період, коли психолог несе відповідальність за нього.

3.7. Психолог має право вирішувати, на якому етапі консультування або лікування можна дати об'єктивний професійний висновок, а у випадках, коли він не може діяти в інтересах клієнта, роз'яснює йому і батькам (опікунам, піклувальникам) реальний стан справ.

3.8. Висновок за результатами проведеного обстеження чи лікування робить сам психолог, він не може перекладати це на інших. Психолог повинен чітко і однозначно формулювати висновок, так, щоб його можна було правильно зрозуміти і використати отримані дані на користь клієнта.

3.9. Психолог не робить висновків і не дає порад, не маючи достовірних знань про клієнта або ситуацію, в якій він перебуває. У звіті (висновку) психолога має міститися лише необхідна і водночас достатня, що відзначається цілковитою надійністю результатів, інформація для вирішення поставленого завдання, вказуватися межі здійснюваних досліджень, характер виявлених симптомів – постійний чи тимчасовий.

3.10. Психолог у доступній формі повідомляє обстежуваному про поставлений діагноз і методи та засоби допомоги. При цьому він зобов'язаний обачливо і обережно висловлюватися щодо виявлених патологій у психічному стані клієнта. Психолог обов'язково попереджає про те, хто і для чого може використати ці дані; він не може приховувати від людини, які офіційні рішення можуть бути винесені на підставі висновку. Психолог уповноважений особисто запобігати некоректному і неетичному використанню результатів досліджень і повинен виконувати цей обов'язок незалежно від посадової субординації.

IV. Конфіденційність

4.1. Психолог зобов'язаний дотримуватися конфіденційності у всьому, що стосується взаємин з клієнтом, його особистого життя і життєвих обставин. Виняток становлять випадки, коли виявлені симптоми не є значними для клієнта та інших людей. І психолог зобов'язаний поінформувати тих, хто може надати кваліфіковану допомогу.

Конфіденційності можна не дотримуватись, якщо клієнт просить або погоджується, аби в його інтересах інформацію було передано іншій особі.

4.2. Психолог не збирає додаткових відомостей про обстежуваного без його згоди і задовольняється лише тією інформацією, яка потрібна для виконання професійного завдання. Запис на магнітну стрічку і відеоплівку, фотографування і занесення інформації про клієнта до комп'ютерних банків даних здійснюється лише за згодою учасників.

4.3. Психолог зобов'язаний оберігати професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностичної і корекційної роботи, дотримуватись анонімності клієнта (наприклад, під час навчання, в публікаціях). Для демонстрації і прослуховування будь-яких матеріалів потрібний письмовий дозвіл людини, за чією згодою вони були записані; на вимогу клієнта матеріали негайно знищуються.

4.4. Документація роботи психологів повинна вмішувати лише професійно необхідні матеріали. До цих матеріалів, пов'язаних із конфіденційним змістом діяльності психологів, має виключатися доступ сторонніх осіб. У тих же випадках, коли психологи звертаються за допомогою до інших фахівців, потрібно спеціально ознайомити їх з питаннями, що стосуються умов і терміну зберігання таких матеріалів, а також обмежень у використанні інформації про клієнта і попередити про міру відповідальності за недотримання конфіденційності.

4.5. Якщо психолог не в змозі надалі виконувати свої функції, він з'ясовує, чи потрібно зберігати матеріали (також і інформацію, занесену до комп'ютера). За потреби психолог повинен передати виконання покладених на нього функцій іншому фахівцеві.

4.6. Психолог інформує клієнтів про правила дотримання конфіденційності. Смерть або зникнення обстежуваного не звільняє психолога від необхідності зберігати професійну таємницю.

4.7. Психолог не передає методичних матеріалів особам, які не уповноваженні здійснювати психологічну діяльність; не розкриває суті і призначення конкретної методики (за винятком доступних роз'яснень правоохоронним і судовим органам).

V. Етичні правила психологічних досліджень

5.1. Планування психологічних досліджень передбачає дотримання таких умов: визначення об'єкта дослідження; чітке і однозначне форму-

лювання його мети і завдань; встановлення контингенту обстежуваних і прогнозування можливостей використання одержаних результатів (наприклад, оцінювання перспективи професійної успішності, формування спільного колективу, психологічного втручання тощо). Психолог самостійно вибирає методи роботи, керуючись при цьому вимогами максимальної ефективності та наукової обґрунтованості.

5.2. Психолог забезпечує цілковиту надійність результатів, відповідає за рішення, які приймають офіційні особи на основі його висновків та рекомендацій, запобігає можливим помилкам в діяльності непрофесіоналів, котрі допомагають у роботі, але не ознайомлені з вимогами, що стосуються обмежень у використанні інформації про досліджуваних. Психолог несе відповідальність за правильне і доступне роз'яснення непрофесіоналам суті застосовуваних психологічних методів, а також за можливі антигуманні наслідки. Щодо психолога використовується принцип, аналогічний до принципу презумпції невинності у судочинстві. Вина психолога в порушенні Етичного кодексу повинна бути доведена Комісією з етики Товариства психологів України.

5.3. Психолог зводить до мінімуму ризик ненавмисного негативного впливу на тих, хто бере участь в експерименті. Коли очікується, що дослідження або лікування може викликати у клієнта психогенну реакцію, психолог повинен отримати дозвіл на проведення роботи з ним Комісії з етики. Якщо умови експерименту потребують необізнаності досліджуваних з його суттю і результатами, психолог має пересвідчитися в тому, що це не завдасть шкоди жодному з учасників досліджу. Такі відомості можуть бути розкриті після завершення експериментальної програми.

5.4. Психолог заздалегідь інформує клієнтів про право відмовитись від участі в дослідженні. Коли ж попри це вони дають згоду взяти участь у експерименті, психолог має переконатися в тому, що таке рішення прийнято незалежно від нього або інших осіб (наприклад, батьків, опікунів, піклувальників, які наполягають пройти обстеження).

VI. Кваліфікована пропаганда психології

6.1. Психологи інформують науковців, учителів, лікарів, широку громадськість про свою галузь діяльності на основі об'єктивних, точних даних таким чином, щоб не дискредитувати професію психолога і психологію як науково-практичний комплекс.

6.2. Психолог не виступає з публічними заявами для реклами або самореклами. Вмішуючи у засобах масової інформації оголошення про надання психологічних послуг населенню, повідомляє лише своє ім'я, адресу, номер телефону, професійну кваліфікацію, науковий ступінь, галузь психології, години прийому. В рекламному проспекті не може йтися про суми гонорару, не даються гарантії, не перелічуються здобутки

і успішні випадки лікування, консультування, експертизи. Оголошення мають містити інформацію про мету курсів, а не обіцянки стосовно досягнення специфічних результатів. Психолог повинен брати професійну участь у навчальних програмах для населення лише за умови, якщо вони виключають сумнівні методи і неефективні процедури.

6.3. Поради психолога у засобах масової інформації мають подаватися в узагальненій формі, без посилань на конкретні факти і ситуації, щоб не допустити розголошення конфіденційної інформації. Усні виступи, друковані матеріали, аудіовізуальна та інші публікації, в яких наводяться з ілюстративною метою клінічні випадки, повинні виключати ідентифікування особи, групи чи організації. Методики публікуються лише у формі, яка дає змогу зберегти їх валідність та надійність.

VII. Професійна кооперація

7.1. Психолог, ведучи професійну дискусію, не повинен дискредитувати колег або представників інших професій, які використовують ті самі або інші наукові методи, він має виявляти повагу до наукових шкіл і напрямів. Психолог цінує професійну компетентність, високу культуру та ерудицію, відповідальне ставлення до справи колег та представників інших професій. Якщо ж психолог виявить ненауковість чи неетичність у професійній діяльності колеги, він повинен сприяти виправленню ситуації. У разі неуспіху цих зусиль психолог може виступити з об'єктивною, аргументованою критикою роботи колеги у психологічному співтоваристві. У тих же випадках, коли критика на адресу члена Товариства виявляється суб'єктивною, упередженою, він має право звернутися до Комісії з етики, висновок якої може використати для спростування несправедливих оцінок чи критики.

7.2. Психолог не може застосовувати маніпулятивні методи для здобуття прихильності і привернення на свій бік клієнтури, не повинен намагатися стати монополістом у своїй галузі. Про досягнуті результати в теоретичній і практичній психології він зобов'язаний інформувати психологічну громадськість, ділитися набутим під час своєї професійної діяльності досвідом.

7.3. Вирішуючи конкретні завдання обстеження, консультування лікування людей, психолог вирішує, чи може він використати знання, технічні й адміністративні можливості інших фахівців на благо клієнта та за згодою клієнта вступити в контакт з ними, зокрема особами, які лікують або лікували його раніше. Психолог бере відповідальність за клієнта, лише переконавшись, що той не має клієнтурних стосунків з іншими психологами.

7.4. Психолог забезпечує персонал адекватною інформацією про клієнтів, які користуються його послугами, передає у розпорядження колег тільки надійні й валідизовані психологічні методи, технічний

інструментарій і відкриття. Всі професійні взаємовідносини будуються на основі закону про авторські права.

7.5. У вирішенні спірних питань психолог керується положенням даного Етичного кодексу. Арбітром може бути Комісія з етики товариства психологів України.

7.6. За порушення чинного законодавства, Статуту Товариства психологів та Етичного кодексу на психолога можуть бути накладені Комісією з етики такі стягнення:

- попередження;
- догана;
- виключення з членів Товариства.

У разі виявлення порушень психологами, які не є членами Товариства, Комісія з етики звертається до інших громадських організацій чи державних установ з тим, щоб вони вжили необхідних заходів щодо винного.

7.7. Рішення Комісії з етики може бути скасоване Президією або З'їздом Товариства психологів.

Приватна психологічна практика

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. № 966-IV

Закон визначає поняття «психологічні послуги» як надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад.

В Законі вказані наступні види соціальних послуг: «соціально-побутові послуги, психологічні послуги, соціально-педагогічні послуги, соціально-медичні послуги, соціально-економічні послуги, юридичні послуги, послуги з працевлаштування, інформаційні послуги, інші соціальні послуги». В цьому ж Законі також визначені форми надання соціальних послуг – матеріальна допомога та соціальне обслуговування.

2. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. № 1775-III

У законі не міститься інформація про діяльність психолога, що означає – в Україні діяльність психолога не підлягає ліцензуванню.

3. Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності ДК 009: 2010», чинний від 29 листопада 2010 року № 530 із змінами і доповненнями, внесеними наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 01.01.2012 р.

Послуги психолога підпадають під код 88.99 «Надання іншої соціальної допомоги без забезпечення проживання», NACE (Rev. 1.1) – 75.21*, 8890*, ISIC (Rev. 4) – 85.32*, 8890*, а також код 96.09 «Надання інших індивідуальних послуг», NACE (Rev. 1.1) – 93.05*, ISIC (Rev. 4) – 93.05*.

* – Цим символом позначено часткову (неповну) відповідність між позиціями статистичних класифікацій.

4. Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу» № 199 від 15.04.2008 р.

Порядок встановлює єдині вимоги до застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу, у тому числі щодо місць застосування таких методів.

У порядку визначаються поняття «Психологічний вплив» та «Психотерапевтичний вплив». Згідно з наказом: «Психологічний вплив є вживання спрямованих дій на психіку людини, усвідомленого або неусвідомленого характеру за допомогою переконання, психологічного переформування або

сугестії для формування певної системи уявлень, дій та відношень, які суб'єктивно сприймаються особою як особисто приналежні.

Психотерапевтичний вплив є застосування методів, спрямованих на психіку людини, усвідомленого або неусвідомленого характеру за допомогою переконання, психологічного преформування або сугестії для лікування, реабілітації і профілактики розладів здоров'я особи».

Щодо методів психологічного і психотерапевтичного впливу зазначаються:

- цілі застосування методів;
- особи, які можуть застосовувати ці методи під час професійної діяльності;
- обсяг застосування цих методів як професійної діяльності;
- місця застосування методів;
- засади щодо застосування психологічного та психотерапевтичного впливу в лікувально-профілактичних закладах.

Методи психологічного і психотерапевтичного впливу можуть застосовуватися виключно з метою:

- а) психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у навчальних закладах;
- б) визначення, корекції, реабілітації, профілактики порушень взаємин з оточуючим соціальним середовищем людини;
- в) діагностики, корекції, лікування, реабілітації, профілактики розладів психічного стану людини, корекції особистості.

Особи, які можуть застосовувати методи психологічного і психотерапевтичного впливу як професійну діяльність:

- психолог – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Психологія» (магістр, спеціаліст);
- лікар-психолог – фахівець, який має повну вищу освіту (магістр, спеціаліст,) за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «медична психологія»;
- лікар-психотерапевт – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «психотерапія»;
- лікар-психіатр – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «психіатрія»;
- лікар-нарколог – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «наркологія»;
- лікар-сексопатолог – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «сексопатологія».

Обсяг застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу як професійної діяльності

Обсяг застосування методів психологічного впливу як професійної діяльності психолога в лікувально-профілактичних закладах:

- визначення, корекція, реабілітація, профілактика порушень взаємин з оточуючим соціальним середовищем людини (соціально-психологічна корекція, профілактика, реабілітація);

- психологічне забезпечення навчально-виховного процесу (визначення психофізичного розвитку дітей, психолого-педагогічна корекція, профілактика, реабілітація).

Обсяг застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу як професійної діяльності лікаря-психолога:

- діагностика, корекція психічного стану людини, її особистості, реабілітація, профілактика психічних розладів (медико-психологічна діагностика, корекція, профілактика, реабілітація).

Обсяг застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу як професійної діяльності лікаря-психотерапевта:

- діагностика, лікування, профілактика, реабілітація розладів психіки і поведінки, кризових станів, соматичних розладів, в походженні яких провідним чинником є психологічний.

Обсяг застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу як професійної діяльності лікаря-психіатра:

- застосування методів індивідуальної психокорекції (які були набуті під час підготовки на циклах спеціалізації зі спеціальності «психіатрія», тематичного удосконалення з психотерапії та медичної психології, курсах інформації та стажування за затвердженими навчальними планами і програмами) у лікувально-реабілітаційному процесі осіб з розладами психіки і поведінки.

Обсяг застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу як професійної діяльності лікаря-нарколога:

- застосування методів індивідуальної психокорекції (які були набуті під час підготовки на циклах спеціалізації зі спеціальності «наркологія», тематичного удосконалення з психотерапії та медичної психології, курсах інформації та стажування за затвердженими навчальними планами і програмами) у лікувально-реабілітаційному процесі осіб з розладами психіки і поведінки.

Обсяг застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу як професійної діяльності лікаря-сексопатолога:

- застосування методів індивідуальної психокорекції (які були набуті під час підготовки на циклах спеціалізації зі спеціальності «сексопатологія», тематичного удосконалення з психотерапії та медичної психології, курсах інформації та стажування за затвердженими навчальними планами і програмами) у лікувально-реабілітаційному процесі осіб з розладами психіки і поведінки.

Застосування методів психотерапевтичного і/або психологічного впливу відносно осіб з наявністю розладів психіки і поведінки може

здійснюватися спеціалістами, які мають відповідну підготовку зі спеціальностей «психотерапія», «медична психологія», «психіатрія», «наркологія».

Методи психологічного і психотерапевтичного впливу, які були набуті під час підготовки на циклах тематичного удосконалення з психотерапії та медичної психології, курсах інформації та стажування за затвердженими навчальними планами і програмами, в медичній практиці можуть використовувати лікарі інших спеціальностей.

Методи психологічного і психотерапевтичного впливу можуть застосовуватися лише за усвідомленою згодою інформованої дієздатної особи, відносно якої вони застосовуються, або за згодою її законного представника.

Місця застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу

Місця застосування методів психологічного впливу з метою визначення, корекції, реабілітації, профілактики порушень взаємин людини з оточуючим соціальним середовищем у закладах Міністерства праці та соціальної політики України визначаються відповідно до Закону України «Про соціальні послуги». До роботи в соціальних службах для співучасті в наданні соціально-медичних послуг за потребою можуть залучатися лікарі-психологи і психотерапевти.

Місця застосування методів психологічного впливу з метою психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у закладах Міністерства освіти і науки України визначаються відповідно до Закону України «Про освіту». До роботи в психологічній службі системи освіти України для розширення діагностичних, корекційних, реабілітаційних і профілактичних заходів за потребою можуть залучатися лікарі-психологи і психотерапевти.

Місцями застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу з метою діагностики, лікування, профілактики, реабілітації розладів психіки і поведінки, кризових станів, соматичних розладів, в походженні яких провідним чинником є психологічний, корекції психічного стану людини, її особистості мають бути психотерапевтичні кабінети, відділення, центри у закладах охорони здоров'я за умови дотримання ними ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики.

Психологічний і психотерапевтичний вплив у лікувально-профілактичних закладах застосовується:

- за самозверненням особи або її законного представника;

- за направленням лікарів будь-якої спеціальності лікувально-профілактичного закладу або органу охорони здоров'я.

Порядок забороняє застосовувати методи психологічного і психотерапевтичного впливу особам, які мають дозвіл на заняття народною медициною (цілительством), без вищої психологічної або медичної освіти та відповідної післядипломної освіти.

Становлення цієї системи розпочалося у 1992 році прийняттям *Ухвали про створення Концепції державної системи психологічної служби*. У березні 1992 року було підготовлено та подано на адресу Комісії Верховної Ради України з питань науки і народної освіти листи «Про створення державної системи психологічної служби України» і «Про кадрове забезпечення державної психологічної служби України», які поклали початок роботі з практичного вирішення проблеми створення мережі психологічних та соціально-психологічних служб в Україні.

У 1993 році Інститутом психології ім. Г. С. Костюка АПН України була розроблена і схвалена Кабінетом Міністрів «Концепція державної системи психологічної служби». Ця Концепція сама по собі не є законодавчим актом, проте становить змістову основу для їх розробки.

У її основних положеннях визначено мету і завдання діяльності Національної системи соціально-психологічних служб, описано структуру, напрямки діяльності та вимоги до фахівців, які можуть здійснювати роботу в межах системи.

Так, зокрема, зазначається, що *Національна система соціально-психологічної служби* – це об'єднання державних органів й організацій, що виконують практичну роботу в галузі соціальної педагогіки, прикладної психології та прикладної соціології.

Основною метою Національної системи соціально-психологічної служби є забезпечення необхідних соціально-психологічних умов підвищення ефективності діяльності людини в усіх сферах суспільного життя (від політики й управління державою до сімейних стосунків та міжособистісних взаємодій) і водночас – підтримка розвитку і захист психічного здоров'я особистості громадян України.

Вищим органом управління Національної системи соціально-психологічної служби є *Рада головних психологів відомств і областей*, яка визначає напрям та зміст діяльності Національної системи соціально-психологічної служби тощо.

Головною управлінською, методичною та координуючою організацією Національної системи соціально-психологічної служби є *Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи* [8–11].

Є низка міжнародних та внутрішньоукраїнських правових документів, які стали підставою для формулювання більш конкретних завдань та обов'язків психологів, що працюють в системі освіти України. Спочатку розглянемо ці документи.

1. Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 року
Прийнята Радою Європи в Турині. Вступила в силу 26 лютого 1965 року.

Члени Ради Європи домовились забезпечити своїм народам громадянські та політичні права і свободи, вказані в цих документах, враховуючи, що здійснення соціальних прав повинно забезпечуватись без дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних поглядів, національної приналежності або соціального походження, твердо вирішивши спільно докласти будь-яких зусиль для підвищення рівня життя та забезпечення соціального благополуччя як міського, так і сільського населення за допомогою відповідних дій.

2. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року

Проголошена з метою забезпечити дітям щасливе дитинство і користування на їхнє власне благо і на благо суспільства правами і свободами, які тут передбачені, і закликає батьків, чоловіків та жінок як окремих осіб, а також добровільні організації, місцеву владу і національні уряди до того, щоб вони визнали і намагались дотримуватись цих прав шляхом законодавчих та інших заходів, поступово впроваджуваних відповідно до принципів, зазначених у декларації.

3. Конвенція про права дитини від 2 вересня 1990 року

Конвенція – це не стільки перелік прав дитини, скільки перелік обов'язків, які держави готові визнати щодо дитини. Ці обов'язки можуть бути прямими, наприклад, надання можливості для освіти чи забезпечення належного виконання правосуддя щодо неповнолітніх, або опосередкованими: надання можливості батькам, іншим членам сім'ї чи опікунам відігравати свої основні ролі та виконувати обов'язки вихователів та захисників.

4. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III

Цей закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток, встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

5. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-XII

Встановлює основні принципи освіти. Реалізація цих принципів вимагає обов'язкової участі психологів, і не випадково в *статті 8* окремо сказано про шкільну психологічну службу: «У системі освіти діє державна

психологічна служба. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників».

Стаття 21. Психологічна служба в системі освіти

У системі освіти діє державна психологічна служба. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи. За своїм статусом практичні психологи належать до педагогічних працівників.

Стаття 22. Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти

Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами. За своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників.

Стаття 57. Гарантії держави педагогічним, науково-педагогічним працівникам та іншим категоріям працівників закладів освіти

Стаття вказує, чим держава забезпечує педагогічних та науково-педагогічних працівників. А саме, умови праці, професійний захист, компенсації, встановлення пенсій, підвищених посадових окладів, додаткових виплат, матеріальної допомоги та інше.

6. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 р. № 651-XIV

Визначає мету діяльності школи: «Формування і розвиток соціально активної і гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукового знання про природу, людину, суспільство, почуттям національної самосвідомості, готової до професійного самовизначення».

Концепція середньої загальноосвітньої школи України визначає мету діяльності практичного психолога:

- організація навчально-виховного процесу на основі максимального врахування та розвитку індивідуальних здібностей, нахилів, обдарованості дітей;
- орієнтація виховної діяльності школи на розвиток сутнісних сил особистості, здібностей, талантів, рис, якостей, відносин.

Далі йдуть вже більш конкретні накази МОН, які детально регламентують діяльність психолога в системі освіти. У наступному наказі мета діяльності психолога конкретизована в термінах завдань та обов'язків практичного психолога у навчальному закладі.

7. Наказ МОН «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» № 665 від 01.06.2013 р.

Розділ ПРОФЕСІОНАЛИ № 3 ПРАКТИЧНИЙ ПСИХОЛОГ (Код КП-2445.2)

Завдання та обов'язки. Здійснює професійну діяльність, спрямовану на збереження психологічного, соматичного і соціального стану учнів (вихованців) у процесі виховання та навчання в закладах освіти. Сприяє охороні прав особистості відповідно до Конвенції з охорони прав дитини. Сприяє гармонізації соціальної сфери установи і здійснює превентивні заходи щодо профілактики виникнення соціальної дезадаптації. Визначає фактори, що перешкоджають розвитку особистості учнів (вихованців), і вживає заходів щодо надання різних видів психологічної допомоги (психокоректувальна, реабілітаційна та консультативна). Надає допомогу учням (вихованцям), батькам (особам, які їх замінюють), педагогічному колективу у вирішенні конкретних проблем. Проводить психологічну діагностику різного профілю і призначення. Складає психолого-педагогічні висновки за матеріалами дослідницьких робіт з метою орієнтації педагогічного колективу, а також батьків (осіб, які їх замінюють) в проблемах особистісного і соціального розвитку учнів (вихованців). Веде документацію за встановленою формою і використовує її за призначенням. Бере участь у плануванні та розробці розвиваючих та корекційних програм освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних, статевих та вікових особливостей особистості учнів (вихованців), сприяє розвитку у них готовності до орієнтації в різних ситуаціях життєвого і професійного самовизначення. Здійснює психологічну підтримку творчо обдарованих учнів (вихованців), сприяє їхньому творчому розвитку і пошуку. Проводить психолого-педагогічну корекцію порушень соціалізації особистості учнів (вихованців). Формує психологічну культуру учнів (вихованців), педагогічних працівників та батьків (осіб, які їх замінюють), в тому числі і культуру статевого виховання. Консультує працівників освітнього закладу з питань практичного застосування психології, орієнтованої на підвищення соціально-психологічної компетентності учнів (вихованців), педагогічних працівників, батьків (осіб, які їх замінюють). Бере участь у роботі педагогічної ради, підготовці та проведенні атестації педагогічних працівників, проведенні семінарів та засідань методичних об'єднань; у розробці навчальних планів, програм, посібників, методичних рекомендацій. Підвищує фаховий і кваліфікаційний рівень.

Повинен знати: Конституцію України; Закони України; акти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України щодо освітньої галузі; накази та розпорядження Міністерства освіти і науки України; Декларацію прав і свобод людини; Конвенцію про права дитини; нормативні документи, що регулюють питання охорони праці, охорони здоров'я, профорієнтації, зайнятості учнів (вихованців) та їх соціального захисту; загальну психологію, педагогічну психологію і за-

гальну педагогіку, психологію особистості і диференціальну психологію, дитячу і вікову психологію, соціальну психологію, медичну психологію, дитячу нейропсихологію, патопсихологію, психосоматику; основи дефектології, психотерапії, сексології, психогігієни, професіознавства і психології праці, психодіагностики, психологічного консультування та психопрофілактики, методи активного навчання, соціально-психологічного тренінгу спілкування; сучасні методи індивідуальної та групової профконсультації, діагностики і корекції нормального і аномального розвитку дитини; правила і норми охорони праці, пожежного захисту.

Кваліфікаційні вимоги

- Практичний психолог вищої категорії: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальностей «Практична психологія», «Психологія». Стаж педагогічної роботи не менше 8 років.

- Практичний психолог I категорії: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальностей «Практична психологія», «Психологія». Стаж педагогічної роботи не менше 5 років.

- Практичний психолог II категорії: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальностей «Практична психологія», «Психологія». Стаж педагогічної роботи не менше 3 років.

- Практичний психолог: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальностей «Практична психологія», «Психологія», без вимог до стажу роботи.

8. «Положення про психологічну службу системи освіти України»

Затверджене Наказом Міністра освіти України 03.05.1999 р. № 127 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616) та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23.07.2009 за № 687/16703.

Положення має 5 розділів та один додаток.

Коротка характеристика змісту розділів

Розділ I «Загальні положення» складається з семи пунктів. Психологічна служба визначається як складова частина державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України, йдеться про правову основу діяльності психологічної служби системи освіти, яка включає Конституцію України, Декларацію прав людини, Конвенцію про права дитини, закон України «Про освіту»; визначається статус працівників психологічної служби системи освіти, можливість співробітництва з різними структурами; порядок введення посад практичних психологів.

Розділ II «Основні завдання» розкриває *основні завдання* психологічної служби в системі освіти (сприяння особистісному та інтелектуальному розвитку дітей на кожному віковому етапі, створення умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку; забезпе-

чення індивідуального підходу до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення; профілактика і корекція відхилень в інтелектуальному і особистісному розвитку дитини); визначаються основні *види діяльності* (діагностика, корекція, реабілітація, профілактика, прогностика) та *рівні функціонування* психологічної служби (науковий, прикладний, практичний); визначаються основні *напрямки діяльності* психологічної служби системи освіти (консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу; просвітницько-пропагандистська робота; превентивне виховання).

Розділ III «Структура та управління психологічною службою» визначає структуру психологічної служби системи освіти (Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи; обласні, районні (міські) центри практичної психології; практичні психологи); підпорядкування, завдання та функції кожної з ланок психологічної служби, порядок атестації практичних психологів тощо.

Розділ IV «Зміст діяльності» розкриває повноваження кожної зі структурних ланок системи психологічної служби в освіті; обов'язки та права практичного психолога; тривалість робочого тижня та види роботи, передбачені в межах цього часу.

Розділ V «Фінансування діяльності» – визначено порядок фінансування різних ланок структури психологічної служби в системі освіти, порядок оплати праці практичних психологів.

Додаток до пункту 1.7 встановлює нормативи кількості практичних психологів дошкільних навчальних закладів; працівників центрів практичної психології, практичних психологів професійно-технічних училищ, загальноосвітніх шкіл I–III ступенів.

9. «Типове положення про атестацію педагогічних працівників»

Затверджене Наказом Міністра освіти України 06.10.2010 р. № 930 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2010 року за № 1255/18550 (зі змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 1473 (z0014-12) від 20.12.2011 р. та № 1135 (z1417-13) від 08.08.2013 р.).

Це Типове положення визначає порядок атестації керівників та інших педагогічних працівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, навчально-методичних (науково-методичних) установ і закладів післядипломної освіти, спеціальних установ для дітей, а також педагогічних працівників закладів охорони здоров'я, культури, соціального захисту, інших закладів та установ у штаті яких є педагогічні працівники.

Складається з чотирьох розділів:

I. Загальні положення.

II. Порядок створення та повноваження атестаційних комісій.

III. Організація та строки проведення атестації.

IV. Умови та порядок присвоєння кваліфікаційних категорій.

10. Наказ МОН України № 691 від 19.10.2001 р. «Про затвердження Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів»

Ефективність і результативність психологічної допомоги в закладах освіти, а також повне дотримання Етичного кодексу можливі за умови наявності спеціально обладнаного кабінету. Наказ регламентує умови роботи фахівця в окремому кабінеті, вимоги до його оформлення, матеріально-технічне оснащення, умови утримання документації. Даний документ спрямований на координування і вдосконалення діяльності центрів практичної психології та соціальної роботи, практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти. В додатках містяться зразки форми планування, обліку і звітності роботи працівників психологічних служб.

11. Наказ МОН України № 864 від 28.12.2006 р. «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України»

Даний документ визначає функції соціального педагога згідно з кваліфікаційною характеристикою фахівця, яка подана в цьому документі. Наявні зразки документації (журнали реєстрації, графіки роботи, зразки соціальних паспортів, актів обстеження матеріально-побутових умов проживання дітей, перелік суб'єктів соціально-педагогічної діяльності в мікрорайоні навчального закладу).

12. Наказ МОН України № 330 від 20.04.2001 р. «Про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України»

Документ інформує про порядок проведення експертизи соціально-психологічного інструментарію практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти.

13. Наказ Міносвіти «Про затвердження Положення про шкільну психолого-медико-педагогічну комісію» від 20.08.1996 р. № 278

Зареєстровано: Мін'юст України від 12.09.1996 р. № 518/1543.

Наказ визначає Психолого-медико-педагогічну службу в системі освіти як складову державної системи загального розвитку охорони психічного здоров'я дітей і діючу з метою виявлення особливостей їх індивідуального розвитку, визначення адекватних умов навчання, виховання, корекції, реабілітації, працевлаштування.

У наказі визначені основні завдання, організація, зміст і порядок роботи та склад комісії. У додатках містяться: форми журналу обліку

дітей та книги протоколів комісії, а також орієнтовна програма вивчення особливостей інтелектуального розвитку особистості школяра.

14. Програма розвитку психологічної служби в системі освіти харківської області на період до 2017 року

У програмі *аналізується розвиток* психологічної служби у Харківській області, визначаються *мета і основні задачі* розвитку психологічної служби, *основні принципи та шляхи реалізації* Програми.

Зазначаються очікувані результати виконання Програми:

1. Перехід у діяльності фахівців психологічної служби від окремих методик роботи до системних технологій, що спрямовані на вирішення конкретних проблем особистості, де у комплексі присутні діагностика, моделювання та постановка виховних (корекційних) задач, проектування, планування спільної діяльності психолога, педагога, батьків, класного колективу, соціального педагога, процедури визначення ефективності проведеної роботи.

2. Забезпечення необхідних організаційних, методичних, кадрових, інформаційних та інших умов для подальшого розвитку психологічної служби системи освіти та підвищення ефективності діяльності всіх її ланок.

3. Підвищення рівня обізнаності адміністрації, педагогічних працівників, батьків щодо вікових і психіфізіологічних особливостей учнів, ролі та місця практичного психолога та соціального педагога у діяльності навчального закладу.

4. Запровадження нових моделей діяльності психологічної служби на основі сучасних досягнень вітчизняної та світової психолого-педагогічної науки.

5. Поширення у навчальних закладах Харківської області програм, проектів просвітницько-профілактичного спрямування.

6. Створення можливостей для повноцінної адаптації та соціалізації кожної дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі.

Також визначається управління Програмою та контроль за її виконанням, фінансове і ресурсне забезпечення виконання Програми.

15. Наказ МОНмолодьспорт України «Про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний центр» від 16.08.2012 р. № 920

Це Положення визначає організаційні засади діяльності навчально-реабілітаційного центру незалежно від форми власності та підпорядкування.

Навчально-реабілітаційний центр – це загальноосвітній навчальний заклад, метою діяльності якого є реалізація права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними вадами розвитку, їх інтеграція в суспільство шляхом здійснення комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень.

16. Наказ Міносвіти України «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти від 15.04.1993 р. № 102 (поточна редакція від 30.06.2007 р.)

Встановлює умови оплати праці, ставки заробітної плати, посадові оклади, що застосовуються під час обчислення заробітної плати.

17. Порядок виплати надбавок за вислугу років педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних закладів і установ освіти (постанова Кабінету міністрів від 31.01.2001 р. № 78)

Практичні психологи та соціальні педагоги як педагогічні працівники мають право на отримання надбавки за вислугу років, щорічної грошової винагороди за сумлінну працю і зразкове виконання службових обов'язків, а також допомоги на оздоровлення відповідно до ст. 57 Закону України «Про освіту».

Преміювання практичних психологів (соціальних педагогів), виплата їм щорічної грошової винагороди за сумлінну працю і зразкове виконання службових обов'язків та інших доплат, надбавок і винагород здійснюються відповідно до положень, що затверджені в навчальному закладі (установі) та передбачені у колективному договорі.

Винагорода за сумлінну працю, допомога на оздоровлення проводиться цим працівникам лише за основним місцем роботи.

Практичні психологи та соціальні педагоги мають право виходу на пенсію за вислугу років відповідно до Постанови Кабінету міністрів України № 1436.

18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам» від 14.04.1997 р. № 346 (поточна редакція від 21.08.2013)

Затверджує Порядок надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам.

В тому числі *практичний психолог*:

- дошкільні навчальні заклади (56 дн.);
- позашкільні навчальні заклади (42 дн.);
- середні навчальні заклади, навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги і реабілітації (56 дн.);
- вищі навчальні заклади, заклади післядипломної освіти, професійно-технічні навчальні заклади (56 дн.);

- притулки для дітей (56 дн.);
- центри (відділення, відділи, кабінети) професійної, медичної, фізичної та соціальної реабілітації інвалідів; ранньої реабілітації дітей-інвалідів (56 дн.);
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей (56 дн.).

19. Посадова інструкція практичного психолога закладу освіти (Додаток 1)

20. Нормативи часу на основні види роботи практичного психолога (Додаток 2)

Інша нормативно-правова документація щодо діяльності соціально-психологічної служби в галузі освіти

Ми лише наведемо назви та вихідні дані цих наказів для того, щоб психологи, які працюють або збираються працювати в межах соціально-психологічної служби в галузі освіти, могли легко знайти необхідні документи та ознайомитися з їх змістом.

Накази

1. Наказ Міністерства «Про запровадження всеукраїнського науково-педагогічного експерименту за темою: “Психолого-педагогічні засоби оцінки рівнів сформованості компетентностей молодших школярів як чинник управління якістю навчання в системі розвивальної освіти”» від 06.08.2014 р. № 906;

2. Наказ Міністерства «Про координацію діяльності структурних підрозділів міністерства та наукових установ з питань позашкільної освіти, виховної роботи та психологічної служби» від 12.06.2014 р. № 708;

3. Спільний наказ Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України № 346/50 від 09.04.2014 р. «Про виконання рішення колегії від 23.01.2014 р. (протокол №1/2-2) про діяльність психолого-медико-педагогічних консультацій»;

4. Наказ МОН України «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року» від 06.08.2013 р. № 1106;

5. Наказ МОН України «Про організацію діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій» від 04.06.2013 р. № 680;

6. Наказ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 р. № 344/2013;

7. Наказ МОН, молоді та спорту України «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2015 року» від 03.08.2012 р. № 888;

8. Наказ МОН «Про приведення діяльності Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи у відповідність до діючих нормативно-правових документів» від 20.03.2012 р. № 316/33;

9. Наказ МОН України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» від 01.10.2010 р. № 912;

10. Наказ МОН України «Про покращення соціально-педагогічного і психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації» від 30.12.2009 р. № 1248;

11. Наказ МОН України «Про виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки України з питання “Про стан та подальший розвиток психологічної служби системи освіти України”» від 19.06.2008 р. № 554;

12. Наказ МОН України «Про атестацію працівників психологічної служби системи освіти» від 13.01.2006 р. № 9;

13. Наказ МОН України «Про вжиття додаткових заходів щодо профілактики та запобігання жорсткому поводженню з дітьми» від 25.12.2006 р. № 844;

14. Наказ МОН України «Про освітній та кваліфікаційний рівень практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів» (лист від 08.12.2005 р. № 1/9-701);

15. Наказ МОН України та Національної академії педагогічних наук «Про затвердження Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації» від 07.07.2004 № 569/38. Зареєстровано: Мін'юст України від 27.07.2004 р. № 931/9530;

16. Наказ МОН України та Академії Педагогічних Наук України «Про забезпечення розвитку психологічної служби в системі освіти України» від 15.08.2001 р. № 592/33;

17. Наказ МОН України «Про затвердження Типового положення про центри практичної психології і соціальної роботи» від 14.08.2000 р. № 385;

18. Нормативи часу на основні види робіт практичного психолога, затвержені наказом Міністерства освіти України від 07.12.1995 р. № 339.

Листи

1. Лист МОНУ «Про надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу» від 11.03.2014 р. № 1/9-135: зазначає розповсюдження серед школярів та інших учасників навчально-виховного процесу психологічних проблем внаслідок складної соціально-політичної ситуації в країні. Рекомендує посилити роботу та внести корективи у плани роботи всіх працівників психологічної служби і консультантів психолого-медико-педагогічних консультацій, зокрема, проводити індивідуальну і групову психологічну допомогу учням, педагогічним працівникам та батькам, які її потребують;

2. Лист Міністерства «Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014–2015 навчальному році» №1/9-374 від 25.07.2014 р.;

3. Лист МОН України «Про діяльність психологічної служби у 2013/2014 навчальному році» від 08.07.2013 р. № 1/9-479;

4. Лист МОН «Про впровадження факультативних курсів працівниками психологічної служби системи освіти» від 06.06.2013 р. № 1/9-413;

5. Лист МОН «Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання» від 02.01.2013 р. № 1/9-1;

6. Лист МОН молоді спорт України «Щодо розподілу робочого часу у практичних психологів та соціальних педагогів» від 26.09.2012 р. №1/9-683;

7. Лист Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи «Роз'яснення щодо організації та проведення “години психолога” у загальноосвітніх навчальних закладах» від 13.07.2012 р. № 66/1;

8. Лист МОН, молоді та спорту України «Щодо організації та проведення “години психолога” у загальноосвітніх навчальних закладах» від 04.07.2012 р. № 1/9-488;

9. Лист МОН, молоді та спорту України «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» від 26.07.2012 р. № 1/9-529;

10. Лист МОН, молоді та спорту України «Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н. р.» від 19.07.2012 р. № 1/9-517;

11. Лист МОН України «Про мобільний соціально-психологічний пункт освітнього округу» від 28.01.2011 р. №1/9-48;

12. Лист МОН України «Про атестацію працівників психологічної служби системи освіти» від 20.01.2011 р. № 1/9-34;

13. Лист МОН України «Про збереження посад працівників психологічної служби» від 13.01.2011 р. № 1/9-19;

14. Лист МОН України «Про орієнтири діяльності працівників психологічної служби системи освіти у 2010–2011 навчальному році» від 05.08.2010 р. № 1/9-516;

15. Лист МОН України «Про сприяння у розвитку психологічної служби системи освіти» від 05.08.2010 р. № 1/9-530;

16. Лист МОН України «Про розрахунок кількості ставок практичних психологів і соціальних педагогів у ЗНЗ» від 09.09.2009 р. № 1/9-616;

17. Лист МОН «Про захист дітей та молоді від негативних інформаційних впливів» від 06.11.2009 р. № 1/9-768;

18. Лист МОН України «Про нормативи чисельності практичних психологів та соціальних педагогів навчальних закладів» від 15.08.2007 р. № 1/9-479;

19. Лист МОН України «Про тривалість робочого тижня практичних психологів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів» від 14.02.2005 р. № 1/9-64;

20. Лист МОН України «Про внесення змін і доповнень до нормативів чисельності практичних психологів та соціальних педагогів навчальних закладів» від 15.06.2004 р. № 1/9-324;

21. Лист МОН України «Про найменування посад, розміри посадових окладів, тривалість щорічної відпустки працівників психологічної служби» від 30.10.2003 р. № 1/9-488;

22. Лист МОН України «Про зарахування часу роботи на посаді “психолог” до стажу педагогічної роботи практичних психологів загальноосвітніх та інших навчальних закладів» від 18.05.2001 р. № 1/9-193;

23. Лист МОН «Про атестацію практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів та центрів практичної психології і соціальної роботи» від 13.12.2001 р. № 1/9 439;

24. Лист МОН України «Щодо планування діяльності, ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України» від 27.08.2000 р. №1/9-352.

Перелік державних програм

1. Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року (затверджено Законом України від 5 березня 2009 року № 1065-VI);

2. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 року № 41);

3. Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 1242);

4. Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 року (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 341);

5. Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 року № 1849).

Сфера соціальної допомоги

1. Наказ Міністерства молоді та спорту України, МОЗ України, МОН України [...] «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 14.06.2006 р. № 1983/388/452/221/556/596/106

Цей Порядок розроблено з метою подолання сімейного неблагополуччя, захисту прав членів сім'ї, створення умов для нормального розвитку й виховання дітей у сім'ї, впровадження ефективного механізму взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Упровадження у практику даного Порядку сприятиме підтримці членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у вирішенні життєвих проблем, які вони не в змозі подолати власними засобами і можливостями; попередженню виникнення нових складних життєвих обставин; створенню умов для подальшого самостійного вирішення життєвих проблем, що виникають.

Зазначає, що управлінські органи на всіх рівнях повинні забезпечити роботу шкільного психолога з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах.

2. Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року

Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року визначає мету, основні завдання, спрямовані на створення умов для забезпечення належного соціального захисту дітей та сімей, що мають дітей і опинилися в складних життєвих обставинах, утвердження в суспільстві сімейних цінностей, виховання відповідального батьківства.

3. Наказ МОН «Про затвердження плану заходів щодо запобігання правопорушень серед дітей, попередження жорстокого поводження з ними» від 21.02. 2013 р. № 176

4. Наказ МОН «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо запобігання торгівлі людьми на період до 2015 року» від 19.07.2012 р. № 827

5. Наказ МОН «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної кампанії „Стоп насильству!“ на період до 2015 року» від 30 грудня 2010 року № 1312

Видано з метою реалізації плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 року № 2154, та з метою попередження проявів жорстокості і насильства, забезпечення прав неповнолітніх у навчальних закладах.

6. Наказ МОН «Про затвердження Примірною положення про консультативний центр для батьків або осіб, які їх замінюють і дітей, які виховуються в умовах сім'ї» від 30.06.2011 р. № 714

Видано з метою забезпечення єдиних вимог і наступності сімейного і суспільного виховання, надання психолого-педагогічної допомоги батькам або особам, які їх замінюють, підтримки різнобічного розвитку дітей, які виховуються в умовах сім'ї.

7. Наказ Мінсоцполітики України «Про затвердження Порядку атестації соціальних працівників, інших фахівців, що надають соціальні та реабілітаційні послуги» від 01.10.2012 р. № 612

Зареєстровано в Мін'юст України 22.10.2012 р. № 1771/22083.

Цей Порядок визначає процедуру та умови проведення атестації соціальних працівників, інших фахівців, які за кваліфікаційними характеристиками посад здійснюють надання соціальних та реабілітаційних послуг та зайняті в установах і закладах, що надають такі послуги, і які не є державними службовцями.

8. Наказ Мінсім'ямолодьспорт України «Про затвердження форми звітності № 1-Центр «Звіт про діяльність центру(ів) соціально-психологічної реабілітації дітей» та Інструкції щодо її заповнення» від 25.12.2006 р. № 4335

Зареєстровано: Мін'юст України від 06.02.2007 р. № 100/13367.

Містить форму звітності (та інструкцію до неї), яку складають центри соціально-психологічної реабілітації дітей, які зареєстровані в органах виконавчої влади та щороку подають Міністерству у справах молоді, сім'ї та гендерної політики Автономної Республіки Крим, службам у справах неповнолітніх обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

9. Наказ Мінсім'ямолодьспорт України «Про затвердження Порядку медичного обслуговування дітей у притулках для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей та схеми обстеження їх у лікувально-профілактичних закладах» від 28.09.2006 р. № 3297/645

Зареєстровано: Мін'юст України від 23.10.2006 р. № 1136/13010.

Цей Порядок визначає механізм медичного обслуговування дітей, які перебувають у закладах соціального захисту.

10. Наказ Мінсім'ямолодьспорт України «Про впорядкування умов оплати праці працівників притулків для дітей, центрів соціально-психологічної допомоги, соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, соціальних гуртожитків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальних центрів

матері та дитини, центрів для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, центрів ресоціалізації наркозалежної молоді» від 15.03.2006 р. № 794

Зареєстровано: Мін'юст України від 03.05.2006 р. № 510/12384.

Поточна редакція від 29.07.2011 р.

Містить інформацію про оплату праці, розміри тарифних розрядів і коефіцієнтів з оплати праці та схеми тарифних розрядів працівників перерахованих соціальних установ.

11. Наказ Мінсім'ямолодьспорт України «Про затвердження Типових штатних нормативів працівників центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, соціального гуртожитку, соціального центру матері та дитини» від 06.10.2005 р. № 2280

Зареєстровано: Мін'юст України від 10.02.2006 № 119/11993.

Наказ містить типові штатні нормативи працівників центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями; нормативи соціального гуртожитку й соціального центру матері та дитини.

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» від 28.01.2004 р. № 87. Поточна редакція від 13.12.2012 р.

Визначає Центр соціально-психологічної реабілітації дітей як заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Основними завданнями центру у тому числі є:

- надання *психологічної* та інших видів допомоги батькам (або особам, які їх замінюють) дітей, спрямованої на повернення дитини до сім'ї;
- розроблення *рекомендацій з питань соціально-психологічної адаптації* дитини для педагогічних та соціальних працівників і батьків.

До напрямків роботи Центру належать і соціально-психологічне діагностування, і психологічна реабілітація. У положенні вказуються усі сторони роботи Центру.

Профорієнтація населення

1. Наказ Мінпраці (до 1997 р.), Міносвіти, Мінсоцзахист України «Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення» від 31.05.1995 р. № 27/169/79, у редакції від 05.11.2006 р.

Положення розроблене відповідно до вимог Кодексу законів про працю України (322-08), Законів України «Про зайнятість населення» (803-12), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (1533-14), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2961-15), «Про освіту» (1060-12), «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (2998-12), «Про охорону праці» (2694-12), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (875-12), Основ законодавства України про охорону здоров'я (2801-12) з урахуванням внесених до них змін і доповнень, положення конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці, Концепції державної системи професійної орієнтації населення, схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1994 року № 48 (48-94-п) та інших законодавчих, нормативних і методичних документів з питань професійної орієнтації населення, а також з урахуванням практичного досвіду цієї роботи розвинутих країн світу.

Положення має забезпечити на основі єдиного методологічного підходу скоординовану діяльність усіх суб'єктів професійної орієнтації населення з метою *підвищення соціальної та економічної ефективності управління і організації профорієнтаційної роботи.*

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення» від 17.09.2008 р. № 842

Поточна редакція від 27.08.2013 р.

Концепція повинна забезпечити цілісність системи професійної орієнтації населення, належну координацію діяльності соціальних інститутів, що покликані її здійснювати.

2.1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення» від 27.01.2010 р. № 150-р. Поточна редакція від 27.08.2013 р.

3. Наказ Міносвіти, Мінпраці України (до 1997 р.), Мінмолодьспорт України «Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається» від 02.06.1995 р. № 159/30/1526

Затверджено Міністерством юстиції України 03.07.1995 р. №198/734.

Визначаються завдання і функції професійної орієнтації молоді, яка навчається, а також зміст і організація роботи закладів освіти.

Зазначається, що «Професійна консультація ґрунтується на науково організованій системі взаємодії *психолога-профконсультанта* та особи, що потребує допомоги у виборі або зміні професії чи виду діяльності на основі вивчення її індивідуально-психологічних характеристик, професійних інтересів, нахилів, стану здоров'я, особливостей життєвої ситуації та з урахуванням потреб ринку праці.

Викладання курсу «Вибір професії», проведення профдіагностичних обстежень особистості та індивідуальних професійних консультацій, координація профорієнтаційної роботи з учнями *покладається на практичних психологів закладів освіти.*

У навчально-виховних закладах професійну орієнтацію молоді, яка навчається, здійснюють в тому числі практичні психологи.

4. Наказ МОН України «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі» від 21.10.2013 р. № 1456

Затверджено на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти», рішення колегії Міністерства освіти і науки від 27.08.2013 р. протокол № 4/1-2 та з метою модернізації змісту загальної середньої освіти.

Ця Концепція визначає методологію, організаційно-педагогічні умови та окреслює механізми реалізації профільного навчання у старшій школі.

Регіональні нормативні документи:

- регіональна програма впровадження профільного навчання на 2011–2015 роки;
- регіональний план заходів впровадження профільного навчання учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів на 2011–2015 роки;
- план організації профорієнтаційних заходів для учнівської молоді населеного пункту (району).

Розробка Системи професійного психофізіологічного відбору працівників для виконання робіт підвищеної небезпеки була розпочата у 1999 році згідно з розпорядженням віце-прем'єр-міністра України з питань соціальної політики шляхом створення робочої групи, до якої були залучені фахівці Головного навчально-методичного центру (ГНМЦ) та кафедри авіаційної, морської медицини та психофізіології Української військово-медичної академії, профільних науково-дослідних інститутів АМН і МОЗ України.

Впровадження цієї Системи було визначено Національною програмою поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2001–2005 роки, де передбачалася «... розробка і впровадження в провідних галузях виробництва системи професійного психофізіологічного добору спеціалістів, зайнятих на роботах з підвищеним рівнем небезпеки».

Нижче ми наводимо короткий опис статей законів, що регламентують діяльність психологів в рамках цієї системи.

1. Закон Верховної Ради України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ

У статті 5 закону визначено: «До виконання робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, допускаються особи за наявності висновку психофізіологічної експертизи». Аналізуючи зміст норм Закону України «Про охорону праці», потрібно відмітити два види робіт, які потребують наявності висновку психофізіологічної експертизи, а саме роботи підвищеної небезпеки та роботи, що потребують професійного добору.

2. Наказ Держнаглядохоронпраці України від 04.05.2005 р. за № 75

Згідно з наказом створено Центр психофізіологічної експертизи працівників для виконання робіт підвищеної небезпеки та затверджено Положення про Систему професійного психофізіологічного відбору працівників для виконання робіт підвищеної небезпеки (СППФВ).

3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.12.2001 р. за № 528 затверджує «Гігієнічну класифікацію праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу». Наказом визначається періодичність проведення психофізіологічної експертизи на підставі оцінки умов праці з урахуванням вимог.

4. Наказ Міндоходів України «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів» від 02.08.2013 р. № 329

Видано з метою поліпшення ефективності діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів, попередження та

виявлення корупційних, інших правопорушень у сфері службової діяльності, дієвого супроводження оперативно-службової діяльності, а також покращення роботи з персоналом.

Інструкція містить Загальні положення, Основні принципи, Сфери можливого використання поліграфа в діяльності Міндоходів та його територіальних органів. А також Загальні умови, Порядок проведення психофізіологічного інтерв'ю із застосуванням поліграфа, Оформлення матеріалів інтерв'ю, Зберігання та використання результатів застосування поліграфа та Контроль за проведенням опитування з використанням поліграфа.

5. Наказ МОЗ України «Про затвердження Правил визначення придатності за станом здоров'я осіб для роботи на судах» від 19.11.1996 р. № 347

Поточна редакція від 11.05.2010 р.

Визначає перелік вимог до психофізіологічних показників для моряків.

6. Наказ Мінтрансзв'язку України «Про затвердження Правил медичної сертифікації авіаційного персоналу, крім членів льотного екіпажу» від 27.03.2007 р. № 243

та

Наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації «Про затвердження Правил медичного забезпечення і контролю польотів цивільної авіації України» від 05.12.2004 р. № 920

Регламентують проведення психофізіологічного відбору льотного авіаційного персоналу (льотного складу та авіаційних диспетчерів).

7. Наказ Мінінфраструктури України «Про затвердження Положення про систему управління безпекою руху поїздів у Державній адміністрації залізничного транспорту України» від 01.04.2011 р. № 27

Визначає необхідність проведення професійного психофізіологічного відбору для осіб, яких приймають на залізничний транспорт на посади, пов'язані з рухом поїздів.

8. Наказ міністерства палива та енергетики України «Про затвердження та введення в дію нормативного документа “Організація роботи з персоналом підприємств електроенергетики”» від 02.11.2005 р. № 559

Регламентує порядок психофізіологічного забезпечення та, зокрема, передбачає, що «... професійний добір проходять особи, які приймаються на підприємства електроенергетики для виконання робіт, що зазначені у Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі...».

Нормативні акти, що повторюють норму статті 5 закону про охорону праці, стосовно необхідності визначення психофізіологічної придатності до виконання даної роботи:

• *Гірничий закон України* від 06.10.1999 р. № 1127-XIV вимагає від власника (керівника) гірничого підприємства забезпечувати «... прийняття працівників на роботу та проходження ними попереднього медичного огляду з метою встановлення фізичної та психофізіологічної придатності до виконання даної роботи»;

• *Постанова Кабінету Міністрів України* від 17.05.2006 р. № 682, що визначає ліцензійні умови провадження господарської діяльності у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової техніки, військової зброї і боєприпасів до неї, визначає «допуск осіб до виконання робіт підвищеної небезпеки та таких, що потребують професійного добору, лише за наявності висновку психофізіологічної експертизи»;

• *Наказ Державного комітету рибного господарства України* від 11.05.1999 р. № 69 «Про затвердження Системи управління охороною праці в рибному господарстві» визначає необхідність встановлення фізичної та психофізіологічної придатності працівників окремих спеціальностей (плавсклад суден флоту рибного господарства, водолази, водії транспортних засобів, верхолази, електромонтери, електромеханіки тощо) для безпечного виконання робіт;

• *Наказ Держспромгірнадляду «Про затвердження Правил охорони праці в деревообробній промисловості»* від 31.01.2005 р. № 20: «... працівники, які допускаються до виконання робіт у виробничих процесах деревообробної промисловості, повинні мати відповідну професійну підготовку та відповідати фізіологічним і психофізіологічним особливостям робіт, які ними виконуються»;

• *Наказ Держгірпромнадляду «Про затвердження Правил охорони праці для підприємств трикотажної галузі промисловості»* від 22.11.2006 р. № 4: «... працівники, які допускаються до виконання робіт у виробничих процесах трикотажного виробництва, повинні мати відповідну професійну підготовку та відповідати фізіологічним і психофізіологічним особливостям робіт, які ними виконуються»;

• *Наказ МНС України «Про затвердження Правил охорони праці для працівників швейного виробництва»* від 12.12.2012 р. № 1416: «... працівники, які допускаються до виконання робіт у виробничих процесах швейного виробництва, повинні мати відповідну професійну підготовку та відповідати фізіологічним і психофізіологічним особливостям, необхідним для виконання робіт»;

• *Наказ Держгірпромнадляду «Про затвердження Правил охорони праці під час виконання робіт на висоті»* від 27.03.2007 р. № 62: «... до виконання робіт на висоті допускаються особи, не молодше 18 років та які пройшли: професійний добір відповідно до Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, затвердженого спільним наказом Міністерства

охорони здоров'я України та Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 23.09.94 № 263/121, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25.01.95 за № 18/554».

Результати психофізіологічної експертизи працівників використовуються під час:

- прийому на роботу (профвідбір);
- вирішення питання про придатність до роботи конкретного працівника під час попереднього (періодичного) обов'язкового медогляду;
- розслідування причин аварій, травм та передумов до їх виникнення;
- встановлення рівнів професійного ризику для працівника та розробки індивідуальних профілактичних заходів;
- розслідування випадків професійних захворювань, отруєнь та інших порушень, пов'язаних з роботою;
- розробки профілактичних заходів щодо дотримання безпечних умов праці;
- формування робочих бригад, кадрових перемішень.

Стосовно сфери психофізіології та психофізіологічної експертизи, варто пояснити деякі протиріччя, які можна спостерігати у нормативних актах. Згідно з законодавством України «психофізіолог» – це медична спеціальність, а не психологічна, тому таку експертизу здійснюють лікарі-психофізіологи, а не психологи. Зокрема, у класифікаторі професій України ДК:003-2010 (зі змінами № 1 від вересня 2012 року) професії «психофізіолог» відповідає найменування «лікар-психофізіолог» (класифікація – лікарі) та «начальник лабораторії соціології та психофізіології праці» (класифікація – керівники підрозділів кадрів і соціально-трудова відносин). Професії «психолог» відповідають наступні найменування професій (див. табл. 1).

Таблиця 1

Найменування та класифікації професії «психолог»

Найменування професії	Класифікація професії
Головний психолог	Керівники підрозділів кадрів і соціально-трудова відносин
Експерт-психолог судовий	Інші професіонали в галузі правознавства
Завідувач психолого-медико-педагогічної консультації	Керівники інших основних підрозділів в інших сферах діяльності
Завідувач центральної психолого-медико-педагогічної консультації	Керівники підрозділів у сфері культури, відпочинку та спорту
Консультант психолого-медико-педагогічної консультації	Вчителі спеціалізованих навчальних закладів

Продовження таблиці 1

Консультант центральної психолого-медико-педагогічної консультації	Вчителі спеціалізованих навчальних закладів
Лікар-психолог	Лікарі
Молодший науковий співробітник (психологія)	Наукові співробітники (психологія)
Науковий співробітник (психологія)	Наукові співробітники (психологія)
Науковий співробітник-консультант (психологія)	Наукові співробітники (психологія)
Начальник центру (психологічного забезпечення, соціально-трудова реабілітація дорослих, з надання соціальних послуг тощо)	Керівники інших основних підрозділів в інших сферах діяльності
Практичний психолог	Психологи
Психолог	Психологи

Таким чином, на психологічних посадах можуть працювати і лікарі, і керівники (менеджери), і вчителі, і професіонали в галузі правознавства, а психофізіологом психолог працювати не може. Проте психофізіологічні особливості працівників або кандидатів на посаду, які перевіряються в межах психофізіологічної експертизи, належать до предмета психології (зокрема, сенсомоторні реакції, увага, швидкість переключення уваги, пам'ять зорова та слухова, емоційна стійкість та почуття тривоги, втома, недбалість тощо) та зазвичай діагностуються психофізіологічними та психодіагностичними методами, які розроблені психологами, а не лікарями. Також у навчальних програмах з психології вивчається курс психофізіології та за цією спеціальністю (19.00.02) захищаються дисертації, як і за спеціальностями (19.00.03 – Психологія праці; інженерна психологія та 19.00.09 – Психологія діяльності в особливих умовах). Крім того сама галузь науки «психофізіологія» виникла на перетині наук «психології» та «фізіології» у 1982 році і її предметом є вивчення фізіологічних механізмів психологічних процесів, станів та поведінки. Очевидно, що фахівці-психологи, які мають такі знання, є достатньо компетентними для розв'язання завдань психофізіологічної експертизи. На практиці психологів залучають до проведення такої експертизи, хоча підпис на документах експертизи ставить лікар-психофізіолог.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій та екстремальна психологія

У 2012 році Міністерство надзвичайних ситуацій України (МНС) було перетворено на Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), яка спочатку підпорядковувалась Міністерству оборони, а з 2014 року була передана до складу Міністерства внутрішніх справ України. Нижче будуть вказані законодавчі акти, які стосуються діяльності психологів у цій структурі.

1. Наказ МНС України «Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб» від 23.02.2004 р. № 89

Наказ видано з метою вдосконалення системи психологічного забезпечення діяльності апаратів та підрозділів МНС України.

Інструкція відповідно до вимог Конституції України (254к/96-ВР), Законів України «Про аварійно-рятувальну службу» (1281-14) (ст. 16), «Про освіту» (1060-12) (ст. 21), «Про охорону праці» (2694-12) (ст. 5), інших нормативно-правових актів визначає основні завдання, організацію і порядок здійснення психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб (далі – служба) та навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів системи МНС України, професійно-психологічного відбору на службу та навчання до вищих навчальних закладів системи МНС України, забезпечує на основі єдиного методологічного підходу скоординовану діяльність усіх суб'єктів психологічного забезпечення в системі МНС України з метою вдосконалення організації цього напрямку роботи.

2. Наказ МОЗ України «Порядок надання психологічної підтримки постраждалим при надзвичайній ситуації» від 16.06.2014 р. № 398

Зареєстровано в Мін'юст України 07.07.2014 № 766/25543.

Цей Порядок визначає механізм надання психологічної підтримки постраждалим у надзвичайній ситуації немедичними працівниками.

3. Наказ МОЗ України, МНС України «Про затвердження Положення про медико-психологічну реабілітацію рятувальників аварійно-рятувальних служб та осіб, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і Положення про центри медико-психологічної реабілітації» від 14.05.2001 р. № 180/115

Зареєстровано: Мін'юст України від 15.08.2001 р. № 701/5892.

Містить загальні положення, визначення термінів («надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру», «зона надзвичайної

ситуації», «медико-психологічна реабілітація», «медико-психологічний реабілітаційний центр», «рятувальник», «постраждали внаслідок НС») та Порядок проведення реабілітації.

3.1. Положення МОЗ України, МНС України «Положення про центри медико-психологічної реабілітації рятувальників та осіб, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру» від 14.05.2001 р. № 180/115

Зареєстровано: Мін'юст України від 15.08.2001 р. № 702/5893.

Положення визначає форму організації центрів, їх завдання, функції, права, організаційну структуру та керівництво центром.

Медична психологія (документи МОЗ України)

Вище (у п. «Приватна психологічна практика») ми вже наводили основні положення Наказу МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу» № 199 від 15-04-2008, який встановлює єдині вимоги до застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу, у тому числі щодо місць застосування таких методів. В даному розділі перелічені документи, які регламентують діяльність медичних психологів у межах медико-психологічної реабілітації, а також документи щодо правил підготовки фахівців за спеціальністю «медична психологія».

1. Наказ МОЗ України, МНС України (з 2005 р.) «Про затвердження Положення про міжвідомчу комісію з питань утворення та функціонування центрів медико-психологічної реабілітації» від 09.11.2009 р. № 816/734

Зареєстровано: Мін'юст України від 20.01.2010 № 54/17349.

Міжвідомча комісія з питань утворення та функціонування центрів медико-психологічної реабілітації створена відповідно до пункту 5 Порядку визначення переліку санаторно-курортних закладів, при яких створюються центри медико-психологічної реабілітації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2009 року № 859.

Наказ визначає: призначення, основні функції та завдання Комісії, склад, організацію роботи та забезпечення діяльності Комісії.

Про медико-психологічну реабілітацію та відповідні центри:

2. Про затвердження Положення про медико-психологічну реабілітацію рятувальників аварійно-рятувальних служб та осіб, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і Положення про центри медико-психологічної реабілітації № 180/115; прийнятий 14.05.2001 р.; чинний;

3. Про створення центрів медико-психологічної реабілітації для рятувальників аварійно-рятувальних служб та населення, постраждалого внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру № 284; прийнятий 12.07.2001 р.; чинний;

4. Про затвердження заходів МОЗ України щодо удосконалення медико-психологічної та психотерапевтичної допомоги на 2009–2010 роки № 504; прийнятий 10.07.2009 р.; чинний;

5. Про затвердження переліку санаторно-курортних закладів, при яких створюються центри медико-психологічної реабілітації № 435; прийнятий 26.05.2010 р.; чинний;

6. Про внесення змін до Переліку санаторно-курортних закладів, при яких створюються центри медико-психологічної реабілітації № 1077; прийнятий 06.12.2010 р.; чинний;

7. Про створення міжвідомчої комісії і робочої групи з питань утворення та функціонування центрів медико-психологічної реабілітації № 390/231; прийнятий 16.05.2013 р.; чинний.

Про навчальний план підготовки за спеціальністю «медична психологія»:

8. Про затвердження та введення нового навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю «медична психологія» № 887; прийнятий 29.12.2007 р.; чинний;

9. Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29.12.2007 р. № 887 «Про затвердження та введення нового навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю „медична психологія“» № 286; прийнятий 30.05.2008 р.; чинний;

10. Про затвердження та введення нового навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «лікар-психолог» у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації за спеціальністю «медична психологія» № 750; прийнятий 29.10.2009 р.; чинний;

11. Про внесення змін до Навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «лікар-психолог» у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації за спеціальністю «медична психологія» № 540; прийнятий 08.07.2010 р.; чинний.

Пенітенціарна служба

Державна служба з питань виконання покарань, або Державна пенітенціарна служба України (ДПтС), є сферою діяльності психологів, яка регламентується нижченаведеними законодавчими актами.

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України» від 02.07.2014 р. № 225

Визначає одним з основних завдань ДПтС організацію проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, залучення до її проведення представників релігійних і благодійних організацій, громадських об'єднань, творчих спілок, фізичних осіб.

2. Наказ Мін'юст України «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 р. № 2300/5

Зареєстровано в Мін'юст України 04.11.2013 р. за № 1863/24395.

Видано з метою нормативного забезпечення процесу організації соціально-виховної та психологічної роботи з особами, засудженими до позбавлення та обмеження волі.

Наказ затверджує деякі додаткові документи:

• **«Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора»**

Зареєстровано в Мін'юст України 04.11.2013 р. за № 1866/24398.

Визначає, що психолог установи виконання покарань та слідчого ізолятора входить до складу соціально-психологічної служби установи, на нього покладено виконання завдань щодо вивчення засуджених та осіб, взятих під варту, з метою зменшення негативного впливу на особистість від перебування в умовах ізоляції від суспільства.

• **«Положення про відділення соціально-психологічної служби»**

Зареєстровано в Мін'юст України 04.11.2013 р. за № 1863/24395.

Відділення соціально-психологічної служби як основна організаційна ланка у структурі установи виконання покарань створюється для безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування покарання та проведення із засудженими *соціально-виховної роботи для досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації.*

• **«Положення про дільницю карантину, діагностики і розподілу засуджених»**

Зареєстровано в Мін'юст України 04.11.2013 р. за № 1864/24396.

Дільниця карантину, діагностики і розподілу засуджених створюється у виправній, виховній колонії з метою первинного *психолого-педагогічного вивчення* особистості новоприбулих засуджених, їх повного медичного обстеження для виявлення інфекційних, соматичних і психічних захворювань.

• «Положення про самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі»

Зареєстровано в Мін'юст України 04.11.2013 р. за № 1865/24397.

3. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Положення про психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора» від 5 червня 2007 року № 145

Психолог установи виконання покарань та слідчого ізолятора входить до складу соціально-психологічної служби установи, на якого покладено виконання завдань щодо вивчення засуджених та осіб, узятих під варту, а також зменшення негативного впливу на особистість від перебування в умовах ізоляції від суспільства.

Наказ містить основні завдання, функції, права, обов'язки психолога та документування діяльності психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора.

4. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань «Положення про психологічну службу установ покарання» від 17.03.2000 р. № 33

Цим положенням визначено специфіку діяльності практичного психолога, основні види та напрямки його діяльності з врахуванням специфіки об'єкта впливів. Визначено головні завдання, обов'язки психолога виправної колонії та функції психологічної служби системи виконання покарань.

У цьому положенні визначено, що психологічна служба є складовою частиною соціально-психологічної служби. Комплектування посад проводиться лише з фахівців, які мають базову психологічну або педагогічну освіту. Психологічна служба установ виконання покарань підпорядковується регіональним управлінням та відділам соціально-психологічної роботи в області. Загальне керівництво соціально-психологічною службою забезпечує управління виховної та соціально-психологічної роботи департаменту України з питань виконання покарань, до складу якого входить відділ організації психологічної роботи зі спецконтингентом.

Оборонні органи та система правопорядку, профвідбір

В даному розділі будуть наведені документи Міністерства оборони, Державної прикордонної служби, Служби безпеки України та Управління державної охорони. У 2014 році було відновлено Національну гвардію України на базі Внутрішніх військ при МВС України, в межах якої функціонує психологічна служба.

Роботу практичних психологів у Збройних силах координує Головне управління виховної роботи при Міністерстві оборони України. Існують відповідні центри, кафедри при військових вузах. Діяльність практичного психолога здійснюється на основі відповідного відомчого Положення. До Національної системи соціально-психологічних служб входять соціальні служби для молоді.

Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» з 1992 року створюється мережа соціальних служб для молоді. Основними документами, що регламентують їх діяльність та які заклали основу нормативно-правової бази системи в цілому, є:

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про соціальні служби для молоді» від 13.08.1993 р. № 648;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про розвиток мережі соціальних служб для молоді» від 17.10.1995 р. № 839;
- їх продовженням є Постанова Кабінету Міністрів України «Про подальший розвиток мережі центрів соціальної служби для молоді і підвищення ефективності їх діяльності» від 21.01.1998 р. № 63, яка затвердила план розвитку мережі соціальних служб для молоді.

1. Наказ Міноборони України «Про затвердження Інструкції про порядок оцінки морально-психологічного стану особового складу в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» від 21.05.2013 р. № 335

Зареєстровано в Мін'юст України 07.06.2013 р. № 915/23447.

Ця Інструкція визначає організацію, зміст вивчення та оцінку морально-психологічного стану особового складу, а також порядок визначення ступеня відповідності морально-психологічного стану особового складу завданням повсякденної діяльності військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, підпорядкованих Міністерству оборони України, органів військового управління, об'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України.

2. Наказ Міноборони України «Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України» від 15.05.2012 р. № 325

Зареєстровано в Мін'юст України 06.06.2012 № 911/21223.

Наказ визначає Професійно-психологічний відбір у Збройних Силах України як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відбору громадян, які приймаються на військову службу, і військовослужбовців з професійно важливими якостями, що відповідають вимогам військово-професійної діяльності. Професійно-психологічний відбір є початковим етапом соціально-психологічного супроводу військової служби у Збройних Силах України.

Містить наступні розділи:

- Загальні положення;
- Проведення заходів професійно-психологічного відбору з громадянами, що підлягають приписці до призовних дільниць та призову на строкову військову службу;
- Проведення заходів професійно-психологічного відбору з кандидатами на військову службу за контрактом;
- Організація професійно-психологічного відбору і визначення оцінки індивідуальних психологічних якостей кандидатів під час вступу на навчання у ВВНЗ та ВВП ВНЗ;
- Професійно-психологічний відбір особового складу для проходження служби у військовому резерві;
- Організація професійно-психологічного відбору особового складу миротворчих контингентів (персоналу);
- Порядок застосування тестових методик.

3. Наказ Адміністрації Держкордонслужби «Про затвердження Положення про організацію психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України» від 06.10.2008 р. № 829

Зареєстровано в Мін'юст України 03.11.2008 р. № 1068/15759.

Це Положення визначає зміст, організацію, складові психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України, види діяльності та основні функції суб'єктів психологічного забезпечення, порядок їх підготовки та забезпечення, організаційну структуру психологічного забезпечення (психологічної служби) Державної прикордонної служби України.

4. Наказ Адміністрації Держкордонслужби «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом у Державній прикордонній службі України» від 15.05.2009 р. № 354

Зареєстровано в Мін'юст України 9.06.2009 р. № 495/16511.

Ця Інструкція визначає порядок організації та проведення заходів професійно-психологічного відбору громадян, які виявили бажання проходити військову службу за контрактом у Державній прикордонній

службі України; регламентує діяльність підрозділів та посадових осіб Державної прикордонної служби України, які здійснюють заходи професійно-психологічного відбору та психологічного забезпечення, окремих регіональних центрів комплектування та кадрових підрозділів.

У Додатках міститься перелік методик професійно-психологічного обстеження, рекомендованих відділом психологічного забезпечення управління з роботи з персоналом Департаменту персоналу та форми основних документів, які оформлює психолог.

4.1. Наказ Адміністрації Держкордонслужби «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом у Державній прикордонній службі України» від 11.06.2012 р. № 430

Зареєстровано в Мін'юст України 20.06.2012 р. № 1021/21333.

5. Наказ Адміністрації Держкордонслужби «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом на посадах солдатів (матросів), сержантів і старшин у Державній прикордонній службі України» від 15.06.2006 р. № 457

Зареєстровано в Мін'юст України 03.07.2006 р. № 771/12645.

Інструкція визначає порядок організації та проведення заходів професійно-психологічного відбору громадян, які виявили бажання проходити військову службу за контрактом на посадах солдатів (матросів), сержантів і старшин у Державній прикордонній службі України; регламентує діяльність підрозділів та посадових осіб Державної прикордонної служби України, які здійснюють заходи професійного добору та психологічного забезпечення, кадрових підрозділів, установ та комісій.

6. Наказ Служби безпеки України «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах Служби безпеки України» від 01.03.2012 р. № 79

Зареєстровано в Мін'юст України 22.03.2012 р. № 436/20749.

Ця Інструкція визначає порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання та військову службу за контрактом курсантами вищих військових навчальних закладів Служби безпеки України (ВВНЗ) і військових навчальних підрозділів Служби безпеки України вищих навчальних закладів (ВВП ВНЗ).

У розділах описується організація та проведення ППВ (професійного психологічного відбору) та зберігання матеріалів ППВ вступників.

У додатках міститься перелік психологічних методик, які рекомендовані для проведення професійно-психологічного відбору вступників.

7. Наказ Служби безпеки України «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення психологічного дослідження» від 21.10.2010 р. № 540

Зареєстровано в Мін'юст України 12.11.2010 р. № 1097/18392.

Ця Інструкція визначає засади організації психологічного дослідження кандидатів на денну (очну) форму навчання в Національній академії Служби безпеки України або Інституті підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого та порядок його проведення.

Описується організація психологічного дослідження та порядок проведення психологічного дослідження. У Додатках викладені *основні методи* практичної психології та психодіагностики, що застосовуються під час проведення психологічного дослідження, *перелік психодіагностичних методик*, що можуть бути використані під час проведення психологічного дослідження кандидатів на денну (очну) форму навчання, та *форми документів*.

8. Наказ Управління державної охорони «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кадрів в Управлінні державної охорони України» від 09.08.2010 р. № 349

Ця Інструкція визначає організацію та порядок проведення в Управлінні державної охорони України комплексу заходів професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу та військово-вслужбовців, які проходять військову службу в Управлінні.

Визначаються права та обов'язки спеціаліста, який проводить профвідбір, права особи, яка проходить профвідбір та організація профвідбору.

У Додатках викладені кваліфікаційні вимоги до спеціалістів з профвідбору, методики психологічного обстеження, рекомендовані для проведення профвідбору в Управлінні державної охорони України та форми необхідних психологу документів.

8.1. Наказ Управління державної охорони «Про внесення зміни до Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кадрів в Управлінні державної охорони України» від 11.09.2014 р. № 539

Зареєстровано в Мін'юст України 30.09.2014 р. № 1178/25955.

Містить зміни до Пункту 3.17 глави 3 Інструкції (Про реєстрацію та фіксацію результатів психологічного обстеження).

9. Наказ Міноборони України «Про затвердження Інструкції з організації та проведення професійного психологічного відбору кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів» від 09.07.2009 р. № 355

Зареєстровано в Мін'юст України 22.09.2009 р. № 893/16909.

Метою видання є упорядкування цього процесу та впровадження єдиних підходів до його здійснення під час проведення вступних випробувань.

Професійний психологічний відбір кандидатів на навчання – це складова системи військово-професійного відбору та заходів з психологічного обстеження, направлена на виявлення осіб, індивідуальні психічні якості та особистісні здібності яких відповідають або не відповідають вимогам військово-професійної діяльності та особливостям проходження військової служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) складу.

Під час проведення ППВ здійснюється вивчення соціально-психологічних особливостей та мотиваційної спрямованості особистості, уточнення уявлень, які має кандидат на навчання у ВВНЗ та ВНП ВНЗ про військову службу та обрану військову спеціальність, оцінюється ступінь відповідності індивідуальних психічних якостей вступника до вимог, що висуває військова служба до людини, зокрема до його нервово-психічної стійкості, визначається придатність кандидата до успішного навчання у ВВНЗ та ВНП ВНЗ.

ППВ здійснюється відповідно до вимог наказу Міністра оборони України від 14 квітня 1998 року № 152 (з0398-98) «Про затвердження Інструкції про проведення військово-професійної орієнтації молоді та вступних випробувань у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25 червня 1998 року за № 398/2838 (зі змінами).

10. Інструкції та положення МВС України від 28.07.2004 р. № 842

Зареєстровані в Мін'юст України 27.10.2004. Поточна редакція від 23.08.2013.

Регламентують діяльність психолога та психологічного забезпечення в органах внутрішніх справ України та навчальних закладах МВС України.

10.1. «Інструкція з порядку обліку і звітності служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» № 1374/9973.

10.2. «Інструкція з порядку організації та здійснення психологічної експрес-діагностики працівників органів внутрішніх справ України» № 1372/9971.

10.3. «Інструкція про порядок поглибленого психологічного обстеження кандидатів на керівні посади органів внутрішніх справ України» № 1371/9970.

10.4. «Кваліфікаційні вимоги до працівників служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» № 1370/9969.

10.5. «Положення про групу посиленої психологічної уваги в органах внутрішніх справ України та навчальних закладах МВС України» № 1368/9967.

10.6. «Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України» № 1367/9966.

10.7. «Положення про відділи (відділення, сектори) психологічного забезпечення управлінь (відділів) кадрового забезпечення головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті» № 1366/9965.

10.8. «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» № 1365/9964.

Психологічна експертиза

В даному розділі буде наведено нормативні акти, які регламентують один із найбільш складних та відповідальних видів діяльності психолога – психологічну експертизу (судову), за виключенням психофізіологічної експертизи, про яку йшлося раніше – в розділі «Психофізіологія та психофізіологічна експертиза».

1. Закон Верховної Ради України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, поточна редакція від 19.11.2012

Цей Закон визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

2. Наказ Мін'юст України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.1998 р. № 53/5

Визнає психологічну експертизу одним із видів судових експертиз.

3. Положення МОЗ України «Положення про кваліфікаційні класи лікарів – судово-психіатричних експертів та психологів – судових експертів» від 31.10.1995 № 199. Із змінами, Наказ МОЗ № 168 від 17.07.2000

Зареєстровано: Мін'юст України від 21.12.1995 № 464/1000.

Визначає, які присвоюються *кваліфікаційні класи судових експертів та відповідні їм ранги*, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1995 року № 558-р про віднесення посад, що займають судові експерти державних спеціалізованих установ, до категорії посад державних службовців, Законів України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року та «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року, керівним працівникам, лікарям – судово-психіатричним експертам та *психологам – судовим експертам* психіатричних установ України, керівникам і науковим співробітникам НДІ загальної та судової психіатрії, що працюють у галузі судово-психіатричної експертизи, залежно від посади і стажу судово-психіатричного експерта.

4. «Кримінальний процесуальний кодекс України» Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI, поточна редакція від 22.08.2014 р.

Чинне законодавство детально регламентує виробництво експертизи (ст. 69–70, 79–81, 83–85, 93–95, 101–102, 242–244, 227, 327, 332, 354, 356, 485–486 КПК України).

Психологи викладають результати експертизи в підсумковому документі – висновку. Згідно зі ст. 101-102 КПК, він складається з трьох частин: вступної, описової та заключної (підсумкової). У першій частині вказується вид експертизи, час і місце її проведення, хто призначив експертизу, у чій присутності вона проводиться, сформульовані запитання, які матеріали були надані в розпорядження експертів, де знаходиться особа, яка підлягає експертизі та ін.

Згідно зі ст. 84, 85, 93, 94 КПК, слідчий та суд збирають та оцінюють докази, у тому числі й висновок судово-психологічної експертизи, на основі внутрішнього переконання і неупередженого, повного та об'єктивного розгляду всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю.

Ознайомившись із висновком судово-психологічної експертизи, слідчий чи суд має право допитати експертів (ст. 95, 356 КПК України) для одержання роз'яснень та доповнень. Допит можливий також у зв'язку з неповнотою викладення суті проведеного дослідження, нечіткістю, нелогічністю окремих положень, висновків, наявністю спеціальних, нероз'яснених висловів, визначень, розходженнями між описовою і результативною частинами, суперечностями між членами експертної комісії, тобто він компенсує окремі незначні недоліки експертного висновку як підсумкового документа.

Експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в нього спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів і методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження.

Кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта.

Експерт під час відповідей має право звертатися до своїх письмових та інших матеріалів, які використовувалися під час експертного дослідження.

Зі змісту статей 242–244, 327 КПК України випливає, що педагог (психолог) може бути залучений під час кримінального провадження як учасник слідчих дій та як експерт.

Статтями 226–227, 354, 485, 486, 491 КПК України встановлено процесуальну можливість слідчому залучати психолога під час проведення слідчих дій, у тому числі щодо неповнолітніх. Крім того,

у необхідних випадках для встановлення стану загального розвитку неповнолітнього, рівня його розумової відсталості та з'ясування питання, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними, закон зобов'язує провести експертизу спеціалістами в галузі дитячої та юнацької психології (психологом, педагогом) або зазначені запитання можуть бути винесені на вирішення експерта-психіатра (ст. 509 КПК України).

Стаття 226. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи

Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

Стаття 227. Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи

1. Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

2. До початку слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі.

Стаття 228. Пред'явлення особи для впізнання

Під час пред'явлення особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти.

Крім залучення психологів як спеціалістів та експертів на етапі досудового слідства, судом може бути призначено експертизу за ухвалою суду – ст. 332 КПК України.

Стаття 332. Проведення експертизи за ухвалою суду

1. Під час судового розгляду суд за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених статтею 242 цього Кодексу, має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам.

2. Суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо: суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності та за наявності деяких інших умов.

Через економію місця ми не наводимо повністю текст статей кодексу, а цитуємо лише ключові аспекти, які мають найбільше значення для психологів, які залучаються у якості експертів. Для більш детального ознайомлення треба звертатися до повного тексту КПК України.

Кримінальна відповідальність, яку несе психолог в разі порушення норм професійної діяльності

Як відомо, незнання закону не звільняє людину від відповідальності за його порушення, тому в цьому розділі ми наводимо деякі положення Кримінального кодексу України, які психолог може порушити або бути звинуваченим за ними, хоча це може статися ненавмисно або помилково. Знання цих норм надасть можливість як практичному психологу, так і науковцю бути більш обережним та відповідальним у своїй діяльності.

Кримінальний кодекс України (КК України)

Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною

1. Незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я, – карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, двох або більше осіб шляхом примушування або обману, а так само, якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Фахівці з юриспруденції наводять наступні коментарі до цієї статті [7]:

1. Основним безпосереднім об'єктом злочину є життя або здоров'я особи, його додатковим обов'язковим об'єктом – порядок проведення дослідів над людиною.

2. Об'єктивна сторона злочину характеризується: 1) діями у вигляді незаконного проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною; 2) наслідками у вигляді створення небезпеки для її життя чи здоров'я; 3) причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками.

Дослід – це експеримент, спроба відтворити що-небудь нове, таке, чого раніше не існувало, з метою його випробування.

Відповідно до Конституції та інших законів України незаконними, зокрема, є:

1) медичні, наукові та інші досліді над хворими, ув'язненими, військовополоненими, терапевтичні експерименти над людьми, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою досліді;

2) будь-які досліді, які провадяться без вільної згоди людини та повної і об'єктивної поінформованості дієздатного пацієнта про стан його здоров'я, мету запропонованих дослідів, прогноз можливого розвитку захворювання, наявність ризику для життя і здоров'я. Якщо пацієнт не досяг 15-річного віку, визнаний судом недієздатним або за фізичним станом не може повідомити про своє рішення, досліді можливі лише за згодою його законних представників, а щодо особи віком від 15 до 18 років чи визнаної обмежено дієздатною – також і за її згодою;

3) медико-біологічні досліді над людиною, які не відповідають сукупності таких умов: а) наявність суспільне корисної мети; б) наукова обґрунтованість; в) переваги їх можливого успіху над ризиком спричинення тяжких наслідків для здоров'я або життя; г) гласність; г) проведення їх тільки в акредитованих закладах охорони здоров'я.

3. Суб'єкт злочину спеціальний. Ним є лікар або службова особа закладу охорони здоров'я чи наукового закладу.

4. З суб'єктивної сторони злочин характеризується умисною формою вини. Ставлення винного до наслідків у вигляді тривалого розладу здоров'я потерпілого може характеризуватися непрямим умислом або необережністю.

5. Кваліфікованими видами злочину є вчинення його: 1) щодо неповнолітнього; 2) двох або більше осіб; 3) шляхом примушування або обману, а так само 4) спричинення ним тривалого розладу здоров'я потерпілого.

Неповнолітньою є особа, яка не досягла 18-річного віку. Під примушуванням слід розуміти дії, пов'язані із застосуванням психічного чи фізичного (у т. ч. такого, що потягло наслідки у вигляді легкого тілесного ушкодження) насильства до потерпілого і спрямовані на те, щоб у такий спосіб схилити їх до надання згоди на проведення дослідів над ним. Поняттям «тривалий розлад здоров'я потерпілого» охоплюються наслідки у вигляді спричинення тілесного ушкодження середньої тяжкості, заподіяного умисно або через необережність, а так само тяжкого тілесного ушкодження, заподіяного через необережність.

Ці положення ґрунтуються також на нормах Конституції України (ст. 28), Цивільного кодексу України (ст. 11–16), та закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року (ст. 38–40, 43–51, 78).

Малоймовірно для психолога, але все таки потенційно можливо зіткнутися у своїй діяльності з нормою закону про доведення до самогубства, тому ми процитуємо цей пункт КК України.

Стаття 120. Доведення до самогубства

1. Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності, –

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього, – карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Розуміння кримінальної відповідальності психолога в разі перевищення ним службових повноважень або недбалого ставлення до своїх професійних обов'язків допоможе запобігти негативних наслідків, які можуть виникнути за цих умов.

Підсумок

В даному посібнику ми зібрали та навели номери, назви, скорочений зміст та деякі коментарі щодо переважної більшості законодавчих актів, які регламентують діяльність практичних психологів, а також можуть стосуватися діяльності психологів-науковців або викладачів.

У додатках можна ознайомитися з прикладом посадової інструкції та нормативами часу на основні види роботи практичного психолога навчального закладу.

Ми розуміємо, що це не «книга для легкого читання» і у осіб, які не мають інтересу до юридичних питань, може виникати бажання «покластися на авось» та вважати, що бути хорошим фахівцем-психологом достатньо для того, щоб не потрапляти у складні ситуації, які для свого розв'язання потребують юридичних знань. Але таке сподівання насправді є ознакою недостатньої професійності та може призвести до проблем, яких можна було б запобігти у разі своєчасного чіткого розуміння обмежень, що накладаються законом на працівників психологічної професійної сфери. Ознайомлення студента-психолога з сучасним законодавством стосовно його майбутньої діяльності може допомогти запобігти неправильного вибору спеціалізації та претендування на посади, на яких він не зможе робити те, що він для себе уявляв, через існування певних юридичних обмежень у цій сфері.

Безумовно, законодавство не стоїть на місці і будуть з'являтися перегляди певних нормативних актів та положень. Проте ознайомлення з сучасним станом законодавства щодо діяльності психолога надає нам перше цілісне уявлення про наші права та обов'язки, можливості та обмеження і може бути основою для поглиблення та вдосконалення таких знань.

Ми можемо бачити, що деякі з існуючих нормативів є такими, що надто обмежують права психолога як професіонала та не дозволяють йому в повній мірі проявити свою компетентність, здібності та творчість. Такий стан можна і треба змінювати, формуючи певні законодавчі ініціативи з перегляду та вдосконалення сучасного становища речей. Це може стати мета-завданням для кожного психолога, якщо він хоче збільшити свій внесок у життя суспільства та наше спільне благополуччя.

Література

1. База даних «Законодавство України» – <http://zakon.rada.gov.ua/>
2. База даних нормативних документів Міністерства охорони здоров'я України – <http://mozdocs.kiev.ua/>
3. Дуткевич Т. В. Практична психологія: вступ у спеціальність : навчальний посібник / Т. В. Дуткевич, О. В. Савицька. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
4. Офіційний сайт Департаменту освіти Харківської міської ради – <http://www.kharkivosvita.net.ua/>
5. Психологічна служба ПТНЗ Рівненської області – <http://psypntz.rv.ua>
6. Центр практичної психології управління освіти Деснянського району м. Київ – <http://psycholog.zg5.ru/>
7. Юридичні послуги Online: <http://yurist-online.com/>
8. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І. І. Цушко. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 340 с.
9. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. – К. : Ніка-Центр, 2005. – 436 с.
10. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України: 2005/06 навчальний рік / упоряд. В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 224 с.
11. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. – К. : Шкільний світ, 2008. – 256 с.

Додатки

Додаток 1

Зразок оформлення посадової інструкції практичного психолога закладу освіти

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

1. Загальні положення

1.1. Інструкція розроблена на основі Закону України «Про освіту», Положення про психологічну службу системи освіти України (Наказ МОНУ № 127 від 3.05.1999 р., Наказ МОНУ № 439 від 7.06.2001 р. «Про внесення змін до положення про психологічну службу системи освіти України»), листа МОНУ № 1/9-272 від 02.08.2001 р., листа Міністерства освіти і науки України № 1/9-352 від 27.08.2000 р., Типового положення про центри практичної психології і соціальної роботи (наказ МОНУ № 385 від 14.08.2000 р.).

1.2. Психолог повинен мати спеціальну (психологічну) освіту, мінімальний освітньо-кваліфікаційний рівень – спеціаліст.

1.3. Психолог адміністративно підпорядковується безпосередньо директору навчального закладу, методично керівнику – районного/міського Центру практичної психології і соціальної роботи або методисту методичного кабінету районного/міського ВО, який відповідає за психологічну службу. За відсутністю таких – зав. Обласного центру практичної психології та соціальної роботи.

1.4. У своїй діяльності психолог керується Конституцією України, Законодавством України, рішеннями органів управління освітою всіх рівнів з питань навчання та виховання учнів, Декларацією прав людини, Конвенцією про права дитини, Законом України «Про освіту», Положенням про психологічну службу системи освіти України, Етичним кодексом психолога, методичними рекомендаціями Обласного центру практичної психології і соціальної роботи ООІУВ, адміністративним, трудовим законодавствами, а також Статутом, правовими актами школи, трудовою угодою, цією інструкцією.

2. Функції

Основними видами діяльності психолога є:

2.1. Психологічна просвіта педагогічного колективу, учнів, батьків.

2.2. Консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань виховання дітей, підлітків, створення сприятливих психологічних умов для їх розвитку.

2.3. Психологічна профілактика – своєчасне попередження відхилень у становленні особистості, труднощів у міжособистісних стосунках, конфліктів.

2.4. Діагностика (психологічне обстеження дітей та підлітків, їх груп та колективів, умов навчання та розвитку), виявлення дітей «групи ризику».

2.5. Корекція – здійснення психолого-педагогічних, психотерапевтичних заходів з метою усунення відхилень в психічному та особистісному розвитку школярів.

2.6. Реабілітація – надання психолого-педагогічної допомоги школярам, які перебувають у кризовій ситуації.

2.7. Психологічна експертиза – участь в оцінюванні нових технологій навчання та виховання, педагогічних інновацій.

2.8. Психологічна прогностика – розробка, апробація і застосування моделей поведінки групи та особистості в різних умовах, прогнозування психічного розвитку дитини тощо.

3. Посадові обов'язки

Практичний психолог навчального закладу:

3.1. Виконує свої функціональні обов'язки на високому професійному рівні, виходячи із завдань освітньої політики Міністерства освіти і науки України.

3.2. Керується в роботі Етичним кодексом психолога. Зберігає професійну таємницю, не поширює відомостей, отриманих у процесі діагностики, консультування або корекційної роботи, якщо це може завдати шкоди дитині чи оточенню. Конфіденційну інформацію про клієнта практичний психолог має надавати виключно на запит керівника Центру практичної психології і соціальної роботи. Іншим особам така інформація надається в узагальненому вигляді.

3.3. Дотримується педагогічної етики, поважає гідність дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства.

3.4. Будує свою діяльність на основі доброзичливості, довіри, у тісній співпраці з усіма учасниками навчально-виховного процесу.

3.5. Пропагує здоровий спосіб життя, підвищує рівень психологічних знань педагогічних працівників батьків.

3.6. Постійно підвищує свій професійний рівень.

3.7. Використовує в своїй професійній діяльності виключно методи, технології, методи, які пройшли соціально-психологічну експертизу в Обласному центрі практичної психології і соціальної роботи.

3.8. Запобігає випадків здійснення психодіагностичної, розвивально-корекційної, консультативно-методичної роботи особами, які не мають відповідної фахової підготовки або права на таку діяльність.

3.9. Знає програмно-методичні матеріали і документи щодо обсягу, рівня знань, розвитку дітей, вимоги державних стандартів до забезпечення навчально-виховного процесу, основні напрямки і перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки.

3.10. Веде відповідну документацію та статистичну звітність за результатами досліджень.

3.11. Планує та організовує свою роботу відповідно до нормативів витрат часу на основні види роботи психолога (див. Методичний лист Міністерства освіти і науки України №1/9-352 від 27.08.2000 р.).

3.12. Бере участь у роботі педагогічної ради школи і нарадах, які проводяться адміністрацією школи.

3.13. Бере участь у роботі шкільної атестаційної комісії.

3.14. Проводить соціологічні дослідження за запитами адміністрації школи.

3.15. Подає статистичний звіт про роботу за півріччя в районний/міський центр практичної психології і соціальної роботи або методисту, який відповідає за психологічну службу. За відсутності таких – в Обласний центр практичної психології і соціальної роботи.

3.16. Дотримується правил техніки безпеки на робочому місці.

4. Права

Практичний психолог навчального закладу:

4.1. За своїм статусом належить до педагогічних працівників і, відповідно до чинного законодавства, користується всіма правами і гарантіями, передбаченими для них.

4.2. З метою підвищення своєї кваліфікації та професійного зростання практичний психолог має право на методичний день (8 год) для консультації в міському центрі, Обласному центрі практичної психології та соціальної роботи (орієнтовно вівторок).

4.3. Має право на окреме, спеціально обладнане приміщення для проведення діагностичної, консультативної, розвивальної та корекційної роботи.

4.4. З метою розв'язання конфліктних випадків психолог має право подати звернення до Обласного Центру практичної психології і соціальної роботи на предмет психологічної експертизи своєї професійної діяльності.

5. Відповідальність

5.1. За невиконання або неякісне виконання без поважних причин Статуту і правил внутрішнього розпорядку школи, розпоряджень адміністрації школи, посадових обов'язків, встановлених даною Інструкцією, у тому числі за невикористання наданих прав, психолог несе дисциплінарну відповідальність у порядку, визначеному трудовим законодавством.

5.2. За вживання, у тому числі одноразове, методів виховання, пов'язаних із фізичним або психічним насиллям над особою учня, а також

за скоєння іншого аморального вчинку психолог притягується до адміністративної відповідальності у порядку і в межах, передбачених законодавством.

5.3. За нанесення школі або учасникам освітнього процесу збитків в результаті виконання (невиконання) своїх посадових повноважень психолог несе майнову відповідальність у порядку і в межах, встановлених трудовим і цивільним законодавством.

6. Взаємовідносини

Практичний психолог навчального закладу:

6.1. Працює в режимі нормованого робочого дня. Тривалість робочого тижня складає 40 годин. Із них 20 годин відводиться для роботи безпосередньо у навчальному закладі (індивідуальна та групова психодіагностика, консультування учнів, учителів, батьків, корекційно-розвивальна робота тощо); 20 годин – на підготовку до проведення соціально-психологічних заходів (занять, тренінгів, ділових ігор), обробку результатів досліджень, оформлення висновків тощо, які можуть виконуватись за межами навчального закладу. Практичний психолог у спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, отримує ставку заробітної плати за 20 годин педагогічної роботи на тиждень.

6.2. Самостійно планує свою роботу на навчальний рік та півріччя.

Річний план розробляє в період складання загального річного плану роботи школи (травень-червень). Плани роботи узгоджуються з методистом, який відповідає за психологічну службу системи освіти району/міста та затверджується директором школи не пізніше десяти днів до початку запланованого періоду. За відсутності методиста або Центру практичної психології і соціальної роботи відповідного рівня узгоджує плани в Обласному центрі практичної психології і соціальної роботи.

6.3. Отримує від директора школи інформацію нормативно-правового та організаційно-методичного характеру.

6.4. Систематично обмінюється інформацією з питань, які входять до його компетенції (крім конфіденційної інформації про клієнта), з адміністрацією та працівниками школи.

Нормативи часу на основні види роботи практичного психолога

Таблиця 2.1

№	Найменування видів робіт	Одиниця виміру обсягу роботи	Норматив часу (год)
Організаційно-методична робота			
1	Складання плану роботи: на місяць на рік	План План План	2,5 6,0
2	Складання звіту про виконану роботу: за місяць (чверть) за півріччя (рік)	Звіт Звіт Звіт	4,0 8,0
3	Підготовка до проведення тренінгів, ділових ігор тощо з учнями (дітьми), батьками, педпрацівниками	Один захід	7,0
4	Підготовка до педагогічних консилиумів	Один захід	5,0
5	Підготовка до виступів на батьківських зборах, педагогічних нарадах, семінарах для педагогів	Один захід	3,0
6	Підготовка до проведення виховних годин з учнями (дітьми), навчальних занять (курси за вибором, факультативи, гуртки)	Один захід	3,0
7	Робота в бібліотеці, самопідготовка	Місяць	8,0
8	Консультації в навчально-методичних та наукових центрах (зкладах)	Один захід	5,0
9	Участь у навчально-методичних семінарах (нарадах) психологів (соціальних педагогів)	Місяць	8,0
Психодіагностична робота			
10	Індивідуальна психодіагностика (обстеження, обробка результатів, оформлення висновків і рекомендацій)	Один учень (дитина), педпрац., батьки	6,0
11	Групові психодіагностика, соціально-психологічні дослідження (обстеження, обробка результатів, оформлення висновків і рекомендацій)	Один клас (група дітей), група педпрац., батьків	16,5

Продовження таблиці 2.1

Консультаційна робота		
12	Індивідуальне консультування: а) учнів (дітей) у т. ч.: дошкільного віку початкових класів середніх класів старших класів, студентів; б) медпрацівників; в) батьків	Одна бесіда 1,0 Одна бесіда 1,0 Одна бесіда 1,5 Одна бесіда 2,0 Одна бесіда 1,5 Одна бесіда 2,0
13	Профконсультації з учнями (включаючи бесіди з батьками, педагогами) без проведення психодіагностичної роботи, у т. ч.: середніх класів старших класів, студентів	Один учень 3,0 Один учень 5,0
Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота		
14	Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з учнями (дітьми), у т. ч.: а) індивідуальна; б) групова	Один учень (дитина) 30,0 Один клас (група) 40,0
15	Проведення ділових ігор, тренінгів для педпрацівників, батьків	Одна група 40,0
Психологічна просвіта		
16	Виступи перед учнями (дітьми), педпрацівниками, батьками, в установах та організаціях тощо	Один виступ Фактично викор. час
Навчальна діяльність		
17	Викладання навчального матеріалу за програмами курсів за вибором, факультативів, гуртків	Одне заняття 1,0
Зв'язки з громадськістю		
18	Відвідування учнів (дітей) вдома, бесіди з батьками	Один захід 2,0
19	Відвідування батьків за місцем роботи	Один захід 3,0
20	Вирішення питань з місцевими органами виконавчої влади та громадського самоврядування	Один захід 2,5

Примітки

Приводяться упорядковані під звітність практичного психолога (соціального педагога) нормативи, розроблені Національним центром продуктивності Міністерства праці України та затверджені наказом Міністерства освіти України від 07.12.1995 р. № 339.

У звітах на види робіт, які не включені до даного переліку, але виконувалися практичними психологами (соціальними педагогами), проставляється фактично використаний час, якщо ці роботи належать до їх посадових обов'язків.

Навчальне видання

Автори-укладачі
Андроннікова Катерина Анатоліївна
Луценко Олена Львівна

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ УКРАЇНИ,
ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПРАЦЮ ПСИХОЛОГА
У РІЗНИХ СФЕРАХ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Навчально-методичний посібник

Коректор *А. І. Сєдих*
Комп'ютерне верстання *В. В. Савінкова*
Макет обкладинки *І. М. Дончик*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 3,99. Тираж 100 пр. Зам. № 31/15.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна
Тел. 705-24-32